

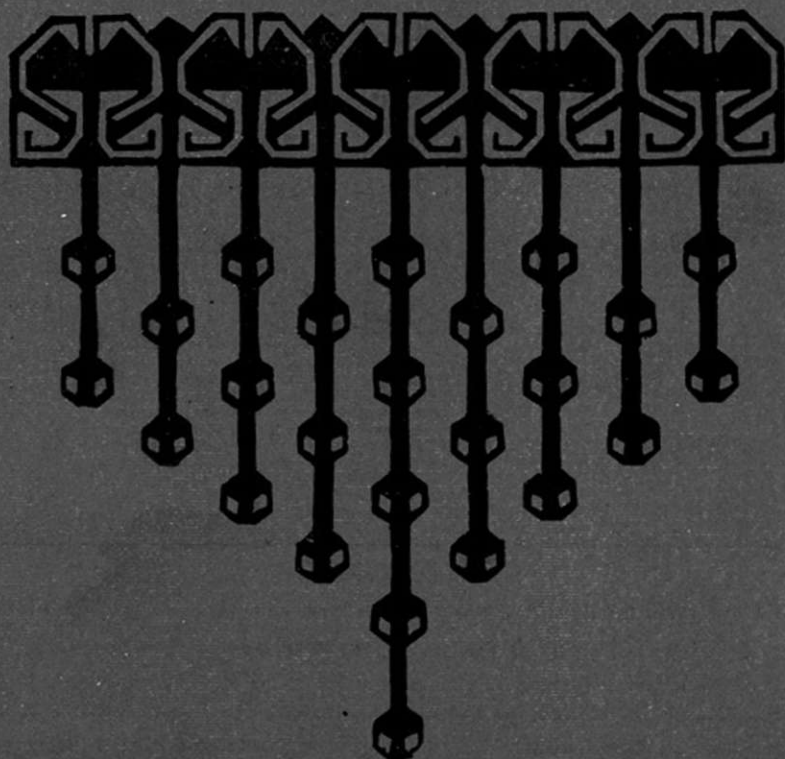
LJUBLJANSKI

ZVON

MESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST IN PROSVETO

LETNIK XXXII.

AVGUST 1912

ŠTEV. 8.

Vsebina avgustovega zvezka:

1. Anton Debeljak: <i>Solnčna pesem</i>	393
2. R. Zarnik: <i>Vsa plan molči</i>	393
3. Anton Debeljak: <i>Španska podoknica</i>	394
4. R. Zarnik: <i>Starec premišlja</i>	394
5. Rado Murnik: <i>Hči grofa Blagaja</i> . Roman. (Dalje.)	395
6. Marija Kmet: <i>Grega</i>	405
7. Dr. Jož. A. Glonar: † <i>Dr. Karel Štrekelj</i>	409
8. Fr. Albrecht: <i>Pesnik</i>	416
9. Fran Albrecht: <i>Danse macabre</i>	417
10. Anton Debeljak: <i>V srpanu</i>	426
11. Josip Wester: <i>V Aškerčevem rojstnem kraju</i>	427
12. Ant. Aškerc: <i>Atila v Emoni</i> . I.	435
13. Jos. Premk: <i>Krona v višavi</i> . (Konec.)	445
14. Književna poročila.	
Anton Debeljak: <i>F. S. Finžgar, Naša kri.</i> — L. Pintar: <i>Dr. Anton Breznik, Izreka o poeziji.</i> — <i>Abditus, Socialni problemi</i>	450
15. Glasba.	
Dr. Kozina: <i>Novi akordi</i>	454
16. Slovstveni zapiski.	
J. Wester: <i>Aškerčev „Atila v Emoni“</i>	455

„Ljubljanski Zvon“

izhaja v zvezkih po enkrat na mesec ter stane na leto 9 K 20 h, pol leta 4 K 60 h,
 četrt leta 2 K 30 h, za vse neavstrijske dežele po 11 K 20 h na leto.
 ===== Posamezni zvezki se dobivajo po 80 h. =====

Izdajatelj: Valentin Kopitar.

Urednik: dr. Janko Šiebingar.

Upravništvo v „Narodni tiskarni“ v Ljubljani, Knafljeva ulica št. 5.

Lastnina in tisk „Narodne tiskarne“ v Ljubljani.

Anton Debeljak:

Solnčna pesem.

Polna ponuja se čaša sinjine,
zvrhan ponuja se kelih nebes.
Luči napij se, nasrkaj azura
skoz usteca žejna blestečih očes!

Solnce,
komur zahoče se, prideš mu v svate.
Kadar odpro ti,
napolniš jim kočje, naliješ palače,
da rane njih oken gorijo v škrlatu,
košatijo v zlatu njih streh se peroti.

Otrok
grem drhtečih zdaj rok ti naproti
in kakor me božaš, pobožal bi jaz
te čez sveti obraz,
ti naš kronani kralj!

Solnce poldansko, zenica veselja,
palo nebo je na beli naš svet.
V dnu ribnikov, jezer in luž je ostalo,
po dvoje odseva jih slednji pogled.

R. Zarnik:

Vsa plan molči . . .

Vsa plan molči,
nad zemljo noč črna
kot grožnja leži,
na nebu prižganih
nič zvezdic ni,
in v duši je žalost
izgubljenih dni.

Anton Debeljak:

Španska podoknica.

Da vganeš, golobka ti zlata,
vse tihe, neznane te vzdihe,
ki radi ihteli bi,
k tebi hiteli po vrsti
ko zrna koralna krog tvojega vrata!

Zbiserite se, vi nemi vzdihljaji,
ki strlo vas grlo je moje!
Na trak vas nanizam
in k nji se podvizam z dragulji,
da vzklijejo meni nje sladki smehljaji.

Dijamanti oholi bodite,
nikoli izplakane solze,
da v kroni kraljevi,
svetlejši ko dnevi poletni,
na noči bogatih nje las zagorite!

R. Zarnik:

Starec premišlja.

Ej ta majolika vinca penečega
le ta še ostala je!
Vse upe srca hrepenečega
in sladko ljubezen in sanje mladosti
že slana jesenska požgala je.
Spomine nekdanje sladkosti
kot tičice drobne
v pozabnost pregnala je.
Nad polji dehtečimi davno
poslednja je pesem že izzvenela
in roka pokoja je zaželela . . .
Le ta majolika vinca penečega
od vsega življenja kipečega,
le ta še ostala je!

Hči grofa Blagaja.

Roman.

Spisal Rado Murnik.

23.

Minilo je leto.

Bolna Fatima je počivala napol sede, napol leže na mehkih blazinah. Dolgi črni lasje so ji okvirjali bledorumeni obraz, ki je izginila z njega vsa mladostna svežost. V kotu je na minderju dremala in kimala njena najljubša dvorkinja, mlada zala Srbkinja Jelena.

Skozi rešetke srčasto obokanih oken je svetil in vabil krasen majnikov dan; slabotna bolnica pa se ni mogla geniti iz harema. Ostala je bila v sobi, odkar so se lani selile ptice po stari poti ob reki Bosni proti jugu. Ni mogla ne hoditi, ne stati; po vsakem gibu ji je močnejše utripalo bolno srce. Otekale so ji noge, izprva ob gležnjih, polagoma pa se je širila vodenica proti životu. Ponavljali so se mučni napadi, zlasti ponoči; bolela jo je glava, nadlegoval jo je kašelj. Spala je slabo in dišala ji ni nobena jed. Onemoglo ji je vse telo; živele so le še oči, njene lepe žalostne oči.

Osman paša ji je nakupil od potujočih trgovcev dubrovniških vsakojake bleskovite robe, pisane svile italijanske, krasne tkanine flandrske in angleške in češke. Oradovalo je ni nobeno darilo.

Zdravili sta jo dve stari biljarici, ki sta sloveli daleč okoli Vranduka, da znata bolnim otrokom in ženam izborno variti lekovite trave in zeli. Prva je bila velezgovorna Ailima hanuma, ki podnevi ni mogla molčati pet minut zaporedoma. Druga slovita zdravnica pa je bila Gülbahar (pomladanja roža). Ta slavna roža je čakala že devetinpdeseto pomlad in je ponavadi hvalila in priporočala vse drugačne rastlinice in koreninice nego njena tekunica Ailima. Obtemtakem sta se gledali večidel dokaj pisano. Vendar sta nasvetovali Fatimi enoglasno: naj nosi okolo vratu amulet, verižico s podkevami, srčeci in drugimi drobnimi obeski; naj pije maglajsko slatino; naj užije par listkov z napisi iz korana. Ali naposled je nečisti in hudobni duh prepirljivosti zasejal strupeno seme razpora mednji. Gülbahar je strastno priporočala čaj rakitovega lubja, Ailima pa zavrelico semlete hrastove skorje. Glasoviti zdravnici sta se grdo

pričkali in prekarjali, očitali drug drugi strašno nevednost in neozdravno neumnost, si pometali skorjo in lub v obraz in odšli razjarjeni iz trdnjave.

Skozi rešetke so prodirale oglate zlate lise na odejo. Fatima je pogledala na vrt, poln bujnega zelenja in cvetja. Nad bližnjim gorskim slemenom je prežal sajast oblak kakor velikanski vampir.

„Ali mi ne more nihče pomagati?“ je vzdihnila sama zase. „Ali res moram že umreti? Zunaj je pomlad — vse se raduje novega življenja. Ali je zame res vse pri kraju? Kolikokrat sem si želela smrti — ali zdaj — ah, kako težko je umirati mlademu srcu...“

Prišel je Omar in ji prinesel šopek cvetja bezgovega, kalinovega in česminovega, zlatobojnih potočnic, mičnih vijol in blagovonjavega volčina. Pogledal je spečo Jeleno in se čudil, da zna tako zalo dekle tako grdo smrčati.

Fatima se je nasmehnila veselo, ko ga je ugledala. Zamilovala ga je tako, da je bila mirna in srečna, kadar ga je videla. Položil ji je cvetlice na odejo. Dvorkinja se je predramila, zazehala z naivno malomarnostjo preproste nepokvarjene device precej obširno lestvico od najtanjših do debelih glasov, stresnila glavo, pogoltala, pocmakala in si jela meti oči.

„Jelena, pojdi spat!“ je velela bolna Hrvatica. „Revica, spala nisi že troje noči. Toliko se mučite zaradi me. Le pojdi! Kadar bo treba, te že pozove Omar.“

„Ni mi do spanja, res ne!“ je zagotavljala Jelena. Vendar je vstala, se priklonila in odšla.

„Zdaj pridejo krasni dnevi,“ je izpregovoril Omar. „Lahko te bodo odnašali na vrt, pod oreh.“

„Pod oreh, da, pod oreh,“ je ponavljala tiho. Prijela ga je za roko in ga gledala dolgo, dolgo. Njene oči so izražale veliko mirno žalost.

„Tjakaj v cvetnjak me poneso prav kmalu — za zmeraj,“ je nadaljevala. „Dehteče veje bodo šumele nad mano — drobni ptiči, gorske sape in valovi šumeče Bosne mi bodo peli nagrobnice.“

„Kaj govoriš!“ je rekel plašno.

„Kadar me zavijejo v mrtvaški prt, mi deni skrivoma lesen križek na prsi. Boš, Omar?“

„Bom . . . ah, ali . . . zakaj govoriš tako? Ne razburjaj se, draga moja! To ti škoduje.“

„O — zdaj je vseeno. Pa saj se ne razburjam. Vidiš, kako sem mirna?“

Umolknila sta. Fatima je počasi gladila gube na odeji.

„Sirotica, zapustim te samega,“ je rekla tožno in rahlo ji je trepetal glas.

Ko je slišal Omar te besede in videl njene drgetajoče ustne in solzne oči, sta ga obhajala tak strah in taka žalost, kakor še nikdar.

„Zgodi se sveta volja Gospodnja! Omar — kdo ve, kdaj bova zopet sama... Morava se posloviti.“

Ihteč je pokleknil na medvedjo kožo in zakril obraz ob Fatiminem zglavju.

„Preljubi Omar, zahvaljujem te za vso tvojo iskreno, vdano ljubezen, za tvojo skrb in nego... Ne žaluj za menoj; tvoje solze bi me skelele v grobu. Tudi po moji smrti ostane moj duh pri tebi... In goreče bom prosila Boga, da te povede v naročje tvojih dragih. — Omar! Kadar dospeta z Osman pašo na Hrvaško, takrat mi tisočkrat pozdravi mojo domovino... In ko najdeš ljube starše, pozdravi mi jih, Omar — zlasti lepo mi pozdravi svojo slovensko mamico... Ako sem te kdaj žalila, odpusti mi, moj ljubljeneč —“

„Mene žalila? Ah, vedno si mi bila tako dobra, tako dobra — ne vem, kako bi se zahvalil.“ Silna, globoka toga mu je preobladala dušo.

Solnce nad gozdnim robom je sijalo s krotko, nebleščečo svetlobo. Zrak je bil soparen, dušeč. Zdelo se je Omarju, da s pojemajočo dnevno lučjo ginejo moči tudi Fatimi.

Stokaje se je uprla na levi komolec in se sklonila nad klečečim Omarjem, ga prisrčno poljubila na čelo, ga pokrižala in blagoslovila, kakor blagoslavlja umirajoča mati svoje dete.

Ganjen je razkrilil roke, jo nežno objel in jo poljubljal na obledela lica. Čutil je, da je njena polt prav tako mrzla kakor zlata ovratnica in zapestnica. Ni se je upal pogledati v obraz; bal se je zreti v njene trpeče oči.

Trudno ji je klonila glava. Popravil je zglavje, ki se mu je zdelo prenizko. Nekaj časa je bilo vse tiho...

„Omar!“ je kliknila nenadoma bolnica. Široma odprte oči so ji strmele v daljavo, kakor v nadzemeljske kraje.

„Kaj ti je, draga moja?“ je vprašal osupel.

„Kakšna množica!“

Omar jo je gledal ves začuden.

„Ah, našel si jih! Kolika radost! Divno. Glej, tvoja mati se joka od veselja!“

V očeh so se ji užigale luči kakor iskre. Nikdar še ni videl Omar pri njej takih pogledov.

„Ah — gorska vila! Kako je lepa! Gorska vila, rojena na neznani gori, v neznani hosti, od rose na neznanem drevesu. Okoli prebelih udov ji vihrajo nepleteni zlati lasje, na glavi se ji bliska biserni venec. Za njo so priplule sestre, vse enako lepe in lahne. Čuj! — Kako milo pojo! Kolo igrajo, vilinsko kolo... Ne moti jih, da ti ne omrače uma... Ah, glej — pregnala jih je vila Otrovniča. Strašna je. Po dvoje zenic ima v očeh in njeni lasje se vijejo kakor kače. Njen pogled privaja smrt. Vidiš, odstrigla si je šop las in ga skrila pod prag. Vzemi ga, zapali ga, hitro, da ne stopi kdo čezenj in da ne bo nesreče!“

Šepetala je tako tiho, da jo je komaj razumel. Iznenada se je dvignila in sedla. Izmed gostih črnih las je seval beli vrat in bela rama.

„Omar!“ je kliknila boječe. „Ne vidiš? Ne vidiš?“

„Kaj je?“ je vprašal plašno in se oziral po sobi.

„Črna kača!“ je šepetala Fatima in dvignila roko kakor v bran. Ustni sta se ji povесili od gnusa in bojazni.

„Kakšna kača?“

„Črna kača, tam, pri vratih!“

Omar je skočil pokoncu. Strah mu je gomezel po mozgu. Ob vratih, okičenih z ozlačenimi rezbami, se je v mlačni sapi majala gubata svilen a zavesa.

„Omar, varuj se črnega gada! Beži, beži! Gad se vije proti tebi — Bog ti pomagaj!“

„Pomiri se, ljuba moja! Zavesna vrv se premika v prepihu.“

Mrmrala je nerazločne besede, ki jih je prekinil mučen kašelj. Omar ji je otrl potno čelo. Potegnila je z roko preko čela in vprašala: „Kje sem?“

„Pri svojem Omarju.“

„Ti si tukaj, Omar; le ostani pri meni! Trudna sem, tako trudna. Spala bom.“

Težka veka so ji zakrila kalne oči; dihala je zopet mirno. Omar je sedel na minder in tožno gledal spavajočo bolnico.

Kmalu pa so se tiho odprla vrata. Prišli sta Esma hanuma, prva žena Osman paše, in njena večja hčerka Arifa.

Osman paša je lani prodal večino svojih robov in robinj trgovcem s sužnji, najlepše deklice in dečke pa je poklonil sultanu in se iznova prikupil mogotcu v Stambul u. Od veselja se je zopet sprijaznil z Esmo in vzel njo in obe hčerki s sabo v Vranduk. Stanovale so v sobah zraven Fatiminih. Vobče Osmanu ni bilo kdovekaj do harema; kakor sultan Mehmed el Fatih, oča osvajanja,

tako tudi vranduški paša ni bil presiten obožavatelj krasnega spola.

Omar je dejal kazalec na ustna in pokazal na spečo Fatimo. Prihajali sta po prstih bliže.

„Kako je revici?“ je vprašala Esma tiho.

„Ah, slabo . . .“

Esma hanuma je počenila na minder in sočutno motrila bolnico. Akotudi ji ni bila neprijetna misel, da bo v kratkem — vsaj za nekaj časa — kraljevala sama v paševem srcu, se ji je vendar v dno duše smilila rani smrti zapisana mlada Fatima.

Belopoltni Esmi je bilo nekaj nad trideset let, videla se je pa starejša. Njena srednjevelika postava je bila malo prebujna. Iz zanimivega obraza so živo žarele nagloglede strastne oči med sanjarskimi trepalnicami. Pod elegantno upognjenim orljim nosom so ponižno poganjale male brčice, ki ji pa menda niso nikdar delale posebnega veselja. V ne preskrbno počesanih krasnih lasih so goreli pisani dragulji zlatega diadema. Ohlapna žoltobaršunasta obleka, je sicer preveč zakrivala njene ude, vendar pa je bilo spoznati lepo somerje Esminih oblik, kadar se je gibala. Fini nohti so ji bili rdeče obarvani s heno. Gole male noge so ji tičale v rdečesunjatih papučah.

Štirinajstletna Arifa je sedla tesno k Omarju in naslonila ljubko glavico ob njegovo ramo. Njen simpatični obrazek je bil malce ogorel, ker je tekala še brez jašmaka po pestrem svetu Allahovem. Pod jako gostimi črnimi obrvmi so sanjale milotne otroške oči v poluzavedni ljubezni do „polubrata“ Omarja. Okoli drobnega vratu so ji ob vsakem gibu cvenketali veliki cekini, nabrani v tri nize. Oblečena in obuta je bila kakor Esma; in navzlic nežni mladosti je bila že preotovorjena z zlatnino, z dragulji in biseri v načelku in uhanih, v zapestnicah in veliki mandelasti pasni zaponi.

„Kje je tvoja sestra Hanifa?“ je šepetaje vprašal Omar Arifo.

„Bila je poredna. Pa ni smela z nama.“

Skozi rešetke je včasi priplula hladna sapica. V sobi je bilo tako tiho, da so slišali dihanje spavajoče Fatime hanume. Počasi so se pomikale zlate solnčne lise na odeji proti znožju, počasi proti vratom — in ugasnile mahoma.

24.

Medtem so sedeli debeluh Tahir, Osman paša in njegov gost Uzeir aga iz Travnika v podolgasti sobi pritličnega selamlika.

Kakor potratno in razkošno je bil opremljen haremlik, „povedani prostor“, tako preprost, malone prazen je bil samo moškim odmenjeni selamlík, „prostor miru“. Krasile so ga le preproge, orožje in nizka mizica s šahom.

„Naš beglerbeg Isa paša četuje zopet v deželah nevernikov,“ je rekel gost z debelim gromkim glasom in si gladil neznansko dolge brke zdaj na levi, zdaj na desni. Uzeir aga je bil visok in krepak štiridesetletnik. Pod velikanskim turbanom in nizkim čelom so se mu kresile fanatične oči v koščenem divjem obrazu. Dolgo polno brado si je bil obarval z ognjenordečo barvo, da bi se bolj prikupil preroku Mohamedu, ki ga je odlikovala baje tudi rdeča brada.

Govoril je resnico. Leta 1472. so se dvignili turški roparji in požigalci že meseca marca iz Sarajeva in dirjali preko Travnika, Jajca, Banjaluke, Priedora, Kostajnice, Siska in Samobora, prebrodili pri Krškem Savo, si zavarovali povratek z močnim oddelkom ter krenili ob Krki in Temenici po Dolenjskem na Notranjsko.

„Čudim se, da se njih švabski car briga tako malo zanje,“ je nadaljeval Uzeir aga. „Pred tremi leti nismo mogli nazaj čez Kolpo, ker je bila silno narasla od dežja. Čakati smo morali celih osem dni! Posekati smo morali nad tisoč jetnikov. Gjauri bi jih bili lahko oteli, ako ne bi bili tako počasni in zmedeni.“

„Preden morejo naznaniti svojemu cesarju naš obisk in preden nabero po njegovem ukazu vojšnikov, mineta več nego dva tedna,“ je dejal Osman paša. „Tako je poročal beglerbegu naš najboljši vohun, oni švabski vitez, ki nas je vodil lani od Kolpe proti Ljubljani. Saj se ga spominjaš, dragi aga?“

„Spominjam se ga prav dobro. Rdeče lase ima in grd obraz. Venomer se sladko smehlja. Hinavec je. Kako mu je že ime?“

„Erazem. Grad ima ob Kolpi.“

„Erazem, da, Erazem,“ je povzel Uzeir aga. „Kaj je še poročal paši?“

„Še marsikaj. Cesar je zaukazal svojim gjaurom, naj pridno molijo in romajo in hodijo za procesijami, da jim odvrne njih Bog nesrečo.“

„To jim bo pomagalo toliko!“ se je oglasil debeli Tahir in si pihnil po dlani.

„Sicer pa gjaurski vladar ne dela drugega za svoje ljudi, nego da jim naklada nove davke. Zdaj jih mora plačevati vsak, ne samo bogatin in siromak, ne samo gospoda in kmet, ampak tudi vsak berač in vsaka beračica, da, celo dojenčki! Ne da bi zbral vojsko in udaril na nas, razpisuje državne zборе, da bi dobil še več denarja. Po cele mesece se zbirajo njegovi švabski knezi. Kadar so srečno vsi skupaj, se pa prepirajo, kdo bo sedel na prvih sedežih! Oslí!“

Vsi trije so se zasmejali porogljivo.

„Ako se oni vitez le ni lagal našemu beglerbegu!“ je opozarjal Tahir. „Koliko je verjeti kristjanskemu psu?“

„Mislim, da se ni lagal,“ je odvrnil Osman paša. „Predobro mu plačuje naš Isa paša. Vitez Erazem ga je obvestil tudi, da so jeli lani neverniki zidati po vaseh ali blizu njih tabore, male trdnjave z močnim stolpom in debelim zidovjem. Ponekod so utrdili vaške cerkve in jih zavarovali z jarki, bastijami, ogradami, okopi, kulami, jakim obzidjem in močnimi vrati. Na vrhovih visokih gora so pripravili grmade; zložili so velike kupe drv in postavili stražo in po več velikih nabitih topičev. Kakor hitro bi zagledala straža našo prvo četo, bi sprožila možnar in zapalila grmado. Goreči ognji in streli bi oznanjali v gotovi smeri od gore do gore naš prihod in v nekoliko urah bi vedela vsa dežela, da prihajamo in od katere strani prihajamo.“

„Tudi tako ne uidejo našim handžarom in verigam!“ je pripomnil Uzeir aga. „Poslušaj me, Osman paša! Mnogo naših begov in ag pozivlje in zbira konjike pod sveto zastavo prerokovo. V kratkem pohitimo za beglerbegom. Razvij tudi ti zeleni barjak in udeleži se junaškega četovanja zoper nečiste kristjanske malikovalce, ki časte pobarvan les po božje in molijo pisano platno!“

Zamišljeni Osman paša je molčal in podpiral komolca na kolenih.

„Kaj se obotavlja?“ je ugibal Uzeir aga sam pri sebi in dodal: „In tako velewa koran: Onim, ki vojujejo za vero božjo, Bog nikdar ne pozabi njih del, marveč jim bo vodnik in jim pospeši vsako namero; odvede jih v obljubljeni raj.“

Paša se ni ganil. Nasilna narav azijatska in plamteči verski fanatizem sta ga vabila na roparski pohod; toda obljubil je bil goreče prosečemu Omarju, da oštane v Vranduku, dokler Allah ne odloči usode čimdalje bolj hirajoče Fatime.

„Handžar in konj — kaj je lepšega na svetu?“ ga je bodril aga. „Treba bo opasati sabljo!“

Osman paša je počasi obrnil obraz proti njemu.

„Jaz bi prvi vzel barjak v roko,“ je poudarjal. „Živo želim četovati. Prav rad bi se bil pridružil beglerbegovim konjikom. Ali, dragi moj, pogubna bolezen se je vtihotapila v našo obitelj.“

Tako se je izrazil, zakaj mohamedanec ne rabi pričo tujca nikdar izraza hanuma, nikar pa da bi je celo imenoval. Uzeir agi je bilo žal, da je prišel zastonj v Vranduk.

„Kaj dela tvoj Omar?“ je zasuknil pogovor. „Videl ga nisem že dolgo.“

„Dečko se krasno razvija,“ je odgovoril Osman paša in razjasnil se mu je temni čemerni obraz. „Lepo ga je gledati, kadar dirja na svojem belem Sarifu; jahati zna kakor malokdo, tudi brez uzde in sedla. S puščico ti zadene letečega kragulja. Uren je in pogumen, bistra glava, in vendar vedno ponižen in prijazen.“

„Nadkriliti ga ne more noben vrstnik,“ je pridral tolsti Tahir. „Kadar tekmujejo v skoku — prvi je Omar! Kadar se poizkušajo v teku — prvi je Omar! Kadar se kosajo s kamenom ali z žogo — vselej je Omar prvi! Vsi Vranduški dečaki radi poslušajo njegov glas in se pokoravajo njegovim navodilom.“

„Pisati in brati zna kakor softa, dočim znajo drugi komaj bukve prav držati,“ je zadovoljen dejal Osman paša, ponosen na svojega posinovljenca.

„Pa ga daj v medreso, da se izučí za duhovnika!“ je svetoval Uzeir aga.

„A, kaj še!“ ga je zavrnil paša. „Poznam medrese; moj brat Ibrahim je hodža. Sedem, osem let si je belil glavo s staro arabsko sintakso, prežvekoval posamezne besede in redke izraze. Omar je ustvarjen za kaj boljšega nego za „nahv“ in njegove brezkončno dolgovezne razlage. Lovila sva divje koze na Ranagoli in sokole v skalovju pri Globarici. Kako ti zna plezati! Ko divja koza sama! Zoren junak bo. Rojen je za vojnika.“

„Vrandučani ga imenujejo že zdaj le krasnega janičarja,“ se je polaskal Tahir zadovoljnemu posinovniku.

„Mlad je še in včasí je otročji,“ je rekel paša. „Pa kaj hočemo? Ni še premenil glasu in o brkih tudi ni še nobenega sledu. Jeseni ga pošljem v stambulsko janičarsko šolo.“

Zaploskal je trikrat z rokama. Prišel je Ilmihal.

„Jelena naj pokliče Omarja!“ je velel Osman.

„Sedi poleg mene!“ je povabil Uzeir aga Omarja, ko je prihitel iz prvega nadstropja in pozdravil gosta. Jako nerad je bil zapustil Fatimo in pozval k njej zopet Jeleno.

„Jeseni pojdeš tedaj med janičarske učence,“ mu je rekel Uzeir aga s svojim gromkim glasom in ga prijazno potrepal po rami. „Lani sem bil v Stambulu in si ogledal janičarsko šolo. Zatorej ti lahko povem, kako in kaj je ondi. Saj to te vendar zanima?“

„Jako me zanima,“ je odvrnil Omar naglo. Zardel je, ker se je zlagal tako debelo. V hudi zagregi ni vedel, kam bi pogledal. Povesil je oči.

„Mladostna skromnost,“ so mislili oni trije.

„Tudi mene zelo zanima, akotudi vem, da me ne vzamejo nikdar v nobeno janičarsko orto,“ se je smehljajl Tahir in kazal na svoj obširni život. „Govori tedaj, ljubi prijatelj!“

„Janičarska učilnica v stambulskem seraju ima pet oddelkov,“ je začel Uzeir aga in z dlanjo gladil svojo vnebovpijoče pobarvano brado. „V prvem oddelku se uče adžem oglan (neizkušeni otroci) pisati pa brati turški, arabski, perzijanski in nekoliko iz korana. Oblečeni in obuti so vsi enako. Uče jih tudi streljati z vedno večjim in močnejšim lokom. V drugem oddelku so petnajstletni in starejši mladeniči; vežbajo se natančneje v predmetih prvega razreda.“

„Omar pojde takoj v drugi razred,“ je prestrigel Osman paša dolgo nit Uzeir agove zgovornosti. „Saj zna že dovolj. Kaj bi med otroki!“

„V drugem oddelku spoznajo in določijo učitelji, za kaj je učenec najbolj nadarjen: ali za dvorno službo, ali za državno, ali za vojaško. Za dvorjane izbrani mladeniči so v tretjem razredu; teh je navadno okoli tristo. Mnogo teže je priti v četrti razred, v šolo za državne uradnike; teh učencev je le po šestdeset. Najteže pa se kdo pririje v peto šolo, kjer je komaj trideset sultanovih ljubljencev. Njim so namenjene najvišje službe na velesijajnem dvoru in v državi. Vidiš, Omar, ako boš marljiv in pameten, utegneš biti kdaj nazir, prvi zaupnik sultanov, mogočen in bogat efendi! — Kaj si se tako zamislil?“

Omar je slišal in razumel komaj polovico agove dobrohotne razlage; mislil je na Fatimo.

„Kaj pa dečki, odbrani za vojaško službo?“ je vprašal Tahir.

„Ti mladeniči morajo pomagati na sultanovih vrteh. Donašati morajo zidarjem kamenja, apna in lesa. Opravljati morajo jako težka dela in prenašati lakoto in žejo, vročino in mraz. Kuhajo si sami. Do petindvajsetega leta je vsak dodobra utrjen in izurjen in šele zdaj more vstopiti med prave janičarje, one nepremagane junake, pred katerimi trepetajo vsi trije deli sveta!“

Z minareta trdnjavske mošeje je vabil mujezin pravovernike k molitvi po solnčnem zahodu.

Osman paša in vsi drugi so vstali, šli na dvorišče in vzeli pri vodnjaku abdest: umili so si obraz, roke in noge ter mrmrali ob vsakem gibu: „Allah ekber — Bog je vsegamogočen!“ Pred vrati so odložili vse orožje in stopili v malo, skoraj prazno molilnico. V steni je bila dolbina, ki je kazala smer proti Mekki; druge stene so krasili napisi in arabeske. Razen pridižnice, železnega lestenca in preprog ni bilo videti ničesar. Okno je bilo prašno in umazano.

Omar je klanjal, kakor so klanjali drugi. Ali misli so mu uhajale vedno iznova k Fatimi. Mehanično je spuščal roke, se priklanjal in poklekal.

Takoj po tej prvi večerni molitvi so šli večerjat. Ilmihal je na srebrnih pločah donášal jajčjih kolačev in kaše, pečenega janjca s čebulo in sladkarij. Pili so šerbet, sadjevec z vodo.

Omar ni maral jesti ničesar. Kakor hitro je mogel, je odšel iz selamlíka. Naglo je stopal mimo straže po škripavih strmih stopnicah in po hodniku. Povsodi so bila tla pregrnjena z debelimi preprogami, da koraki ne bi vznemirjali bolnice.

Tiho in oprezno odpre ozka vrata Fatimine spalnice in se po prstih bliža njenemu ležišču. Jelene ni v sobi. Na mali mizici, okrašeni z vdelano biserno matico, gori sveča in medlo razsvetljuje ozek krog okoli sebe. Omar obstane pred bolnico in jo gleda.

Zdi se mu, da Fatima mirno spi. Glava ji je malo nagnjena na levo ramo. Bleda polt ji je skoraj prozorna kakor vosek in belo čelo se sijajno odraža od črnih las. Sinji polukrogi obrobljajo globoko upale oči. Ozke ustnice so trdno zatvorjene; desni ustni kot je nekoliko zategnjen . . .

Nedoumna moč ga žene bliže . . . pripogne se k hanumi. Izraz njenega obličja je strog in hladen. Z obraza ji seva lep, nedostopen mir, nadzemski veličastni mir.

Dotakne se njene prebele roke, ki ga je božala tolikokrat in ki jo je poljubljal tolikokrat. Mrzla je ko marmor. Obenem opazi, da Fatima ne sope več . . . Zdi se mu, da mu v tilnik in mozg diha ledena sapa . . . Ves bled in prestrašen krikne in stopi nazaj. „Fatima, mila moja Fatima!“

Trepetaje se zgrudi na kolena, zakrije obraz v odejo . . .

Zunaj, v grmičju okoli trdnjave pojo slavci.

Marija Kmet:

Grega.

Velika in žarka je ležala cesta sredi poldanskega solnca. Kakor vse razkošno bogastvo so padale svetle lise po cesti, tako da je bila le ena sama velika bleščeča plast.

Grega je šel po cesti in trudni so mu bili koraki. Glavo je klonil vedno niže, niže na zasople prsi.

Kdaj je bilo? —

Takrat je bil še majhen, čisto majhen, komaj da je ločil ljudi. Šel je bil med otroke in se jim veselo in prijazno smehljal. Metal je žogo v zrak in hitel za njo. Pa zgrabil ga je nekdo za roko, ga trdo stresel in mu zavpil na uho: „Hej, Grega, Grega, stran pojdi! Ne maramo te!“

Začudeno in bolešno ga je pogledal. Tovariš pa se mu je široko in hudobno zasmejal v obraz in dejal: „Kaj zijaš? Stran pojdi, ne boš se igral tu z nami! Ne maramo takih, grbec grbasti!“

Grega je zastokal, kakor bi ga bil udaril s težkim kladivom sredi po čelu, zamižal je in žalostno odšel. Za njim pa so se mu grohotali: „Grbasti Grega, glejte ga!“

Podvojil je sile in je stekel proti domu, kjer je sedel v kot in zaškrtal z zobmi. —

Ves vroč je prišel nekoč domov. Mati in brat sta sedela pri mizi, oče pa je bil odšel v tovarno. Nič ga nista pogledala, nič ga vprašala, kod in kako je hodil, še zapazila ga nista, ko se je potihoma in plašno priplazil skozi duri in se je vsedel tik okna v kot. Podprl je glavo z rokami in mislil. Videl je zdrave, vesele ljudi, ki so hodili mimo njega. Grega jih je gledal z nekakim občudovanjem in spoštovanjem, zakaj sam sebi se je zdel tako majhen in nepopoln in ni si upal jim pogledati naravnost v obraz.

In kadar je zagledal svojo senco, se je prestrašil one čudne grbe, ki se je zdela na njegovi senci še veliko večja. Nehote je stresel z rameni, da bi se je bil iznebil, one pošasti, ki ga je tlačila in morila. Kaj bi bil dal, da bi bil človek, kakor vsi drugi! — Pripognil bi se do tal in poljubil zemljo; šel bi bil čez strme hribe bos in brez jedi, dolgo dni, dolgo ... Spal bi bil na goli zemlji, delal najhujša dela. In vse samo zato, da bi bil kakor vsi drugi. Ljudje so ga pogledovali z zasmehom ali pomilovanjem. Oboje ga je bolelo, tako bolelo, kakor bi mu bili nasipali žarečo žerjavico po glavi.

Včasih mu je zastala misel in v glavi je završalo kakor v panju: „Hoj, hoj, grbasti Grega, hoj!“ —

„Kaj že zopet čepiš v kotu in podpiraš glavo? — Kaj te je sram sedeti pri mizi? Kaj imaš slabo vest? Kakor hinavec si!“

Stresel ga je brat za ramena in mu pogledal v obraz.

„Si že zopet kaj napravil?“ se je obregnil vanj. — „Zadnjič je bil podrl otroka na tla, mati, da je zakričal, in ljudje so vpili za menoj, češ, takega brata imaš, hudobnež je —“

„Nisem ga videl, nisem hotel,“ je del potihoma.

„Seveda, nisi ga videl!“ je povzel spet brat. Treba ti je gledati vedno v tla! — Kaj si razbojnik, kaj si tat?“

„Grbast sem . . .“ je šepnil Grega.

„Grbast — ha! Delat bi šel!“

„Ne grem! — Psoval me je mojster, norčeval se je iz mene in pljunil mi je v obraz. —“

„Kaj potem? — Dosti je opljuvanih. Prestane se . . .“

„Ne maram — ne morem . . .“

„Lenoba si! Lenuh! Ne ljubi se ti delati. Pohajkuješ in lenariš po cestah in posedaš doma po kotih. Kaj misliš, da bo vedno tako? In šestnajst let si že star! Zakaj ga ne spodite, mati? — Jaz moram delati, tudi jaz bi lenaril — o, da! Pa delam in služim, tega lenuha puščate, da se potepa okrog!“ Prijel ga je za roko in divje zamahnil. Grega se je krčevito stresel, oči so se mu zaiskrile — a le za trenotek, takoj jih je povесil in solze so mu jih zalile. Brat je jezno odprl vrata in ošvrknil Grego z zasmeličim pogledom, ki ga je zadel kakor bič, in je odšel ponosno vzravnan iz sobe.

Mati pa je pogladila Grego po laseh, globoko zavzdihnila in tiho odšla. —

Zarjavel v obraz in ves razmršen in pijan se je vrnil oče pozno v noč. Stopil je opotekaje se k Gregovi postelji in zavpil nad njim z divjim glasom: „Ti spet doma? Ti prokleti, delat pojdi!“

„Oče, noč je —“ Siloma je govoril Grega, nekaj ga je davilo in dušilo, da je komaj sopol.

„Noč? Ti prokleti — sramoto mi delaš! Kažejo za menoj in pravijo: „Takega sina imaš! Pokveka je in zraven ti še lenari doma. Kakšen oče si — brez moči!“ Jaz pa hočem, da greš; ne maram te doma, nočem te gledati, ti izrodek grešni!“

Grega se je stisnil v dve gubi pod odejo in vršalo mu je v možganih; koščeni roki sta krčevito prižemali odejo na usta, drugače

bi bil zarjul kakor zver in bi bil planil na očeta, na brata, na vse, ki so bili srečnejši kakor on, ki so bili ljudje v zdravju.

Oče je omahnil na tla, se spet opotekaje pobral in se vlegel na posteljo. Mati in brat sta molčala; navajena sta bila, dan za dnem je bilo tako. —

Moreče se je vlačil težki vzduh po sobi. Zdajpazdaj je zaškripala postelja, zahreščal glas — in zopet je bilo mirno — a vendar tako težko, globoko.

Mučno in mračno je bilo Gregi. Metal se je po postelji, tiho dihal in spet sopol slišno in sunkoma. Vroč ogenj se je vil po njegovih možganih, žgal ga je in zbadal prav notri v sredi in vršalo in bučalo mu je v ušesih.

Planil je kvišku, se naslonil s komolcem ob vzglavje in široko odprl oči. Tam v temi je zijala pošast nanj, njegova misel je bila in je sikala: „Razkleni prste, stopi na noge in zavpij, ne, udari — potopi se v dejanju! Kaj bi trpel? Ali si ti kriv? Kaj si storil, da te brcajo in pljuvajo nate, da te zasmehujejo ob početku tvojih korakov? Rože polnijo zemljo, pa ti jih ne zazreš, le trnja in osata so ti poslali; kakor črv si, kakor golazen, ki se plazi vsa onemogla in majhna sredi med grudami in rušami!“

Gregi je bilo kakor v vroči vodi. Naenkrat pa ga je spet stresel mraz, mrzel pot ga je oblival po čelu, grabil je za prsi in je težko padel vznok na posteljo. Spet je stisnil in prižl odejo nase, zagrizel se je vanjo in mežikal z očmi, da so mu bile kakor z ostrimi šivankami odete.

„Maščujem se — maščujem . . .!“

Ni bila to misel, kača je bila, ki ga je pikala in mu vlivala strupa v glavo.

„Dan za dnem me bijejo, do konca me bodo — do konca? Kakšen konec bo to, kdaj, kdaj? In storil nisem ničesar in trpim —“

Zablisnilo je, težek grom je završal krog hiše. Mati se je obrnila v postelji in zastokala, oče je zahropel. Grega je vrgel odejo raz sebe in bulil oči v motne bliske. „Okradli so me, oropali in me pustili nagega —“. Stisnil je pesti, skrčil noge in temna jeza je vzkipevala v prsih.

„Maščujem se —“, je ponavljal brez sape. „Pa kako? — Ha, da bi mogel, pobil bi vse!“

Zarezalo ga je po glavi, švignil je plamen mimo oči in stisnil je prste, da so mu počili v členkih. In vrgel se je spet vznok, nekaj ga je težilo. „Stran stran — ne maram te — grba — stran!“

Zaihtel je v obupu, sklenil roke in prosil.

„Saj sem potrpel, saj sem te nosil, ali zdaj ne morem, ne morem več —“. Razpredla se je topost po životu, onemogel je in težko hropel. Bliskoma pa je začutil silno moč v sebi. Vstal je in zdelo se mu je, da se maščuje, da se mora, mora. „Umorim jih vse, očeta, brata —“. Skočil je, vse se je zavrtilo krog njega, začutil je nož v roki. Videl je, kako je grabil in davil očeta za goltanec, kako mu je prerezal vrat, kako je pritekla kri.

„Kri — kri, ha — ta me uteši, mi pomaga. — Še več, še več!“ In moril in moril je dalje. Vse je bilo rdeče — in iz polnih rek krvi so žarele čudne pošasti in so se mu smejale.

Curek za curkom je tekel iz ran, ves svet je bil poln krvi. In Grega je grabil po krvi in jo prižemal nase. Stresel se je.

„Ni mogoče — kri, umor —“. Ozrl se je krog sebe.

„Hu!“ je zastokal in divje pogledal v kot. Videl je krvavo kačo, ki je lezla naravnost proti njemu in mu sikaje kazala dvoje, troje, polno ognjenih oči, ki so se blesteli kakor blisk v noči. —

Zagrabilo ga je na zatilniku, zarezalo v čelu. Mahoma je bil pri vratih, jih odprl in postal. — Nekaj je zašumelo. „Kdo je?“ je vprašala mati.

Gregi je zastalo srce. „Vse ve — mati tudi ve, vsi vedo“ — mu je šinilo preko glave. — „Ubit bom, ubit. — Brž — brž!“ Odprta so bila vrata v veži in tekel je in tekel kolikor je mogel. Nič se ni ozrl, drevil je dalje po cesti do travnika. Mahal je z rokami. Naenkrat je začutil velikansko težo na hrbtu.

„Ha, grba, grba —! Kaj te ni izprala kri, kaj nisi izginila, kaj hočeš še?“ In zdelo se mu je, da se mu grba veča in veča, da mu mečejo čudne pošasti težka kamenja nanjo, da je bila večja in vedno težja. Stresal je z rameni, pulil si lase, pa grba se je večala in ga tlačila k tlom, da je komaj še hodil — kakor velikanska gora je ležala na njem. Pešal je in le še s trudom je šel dalje; lezel je v dve gubi, dotikal se z rokami tal, grabil s prsti v mokro travo, zahropel je, zavpil, pritisnilo ga je k tlom. Vse naokrog je završalo, butnil je s čelom ob kamen, in ves svet je zaplesal. Žvižgalo, tulilo in rjavelo je krog njega, potem pa se je naenkrat izlilo vse v težko temo . . .

Dr. Jož. A. Glonar:

† Dr. Karel Štrekelj.

"V nedeljo, 7. julija ob pol 12. ponoči je umrl v Gradcu redni javni profesor slovanske filologije, dr. Karel Štrekelj, po dolgi, težki in potrpežljivo pretrpljeni bolezni" — ta v svoji obliki stereotipna notica se je tiskala pred nedavnim v našem časopisu, v krajši obliki je nesel brzojav vest o smrti tega moža akademijam in učenim družbam v Zagreb, Belgrad, Prago in Peterburg. Umrl je v oni dobi Aškerc — časopisi so bili še polni prepira o njem, umrl je Šket, neumorni delavec in propagator slovenščine na naših srednjih šolah. Aškerčeva smrt je zainteresirala široke mase našega razumništva in jih precej vzvalovila, Šketovemu spominu je posvečena daljša razprava v tem „Zvonu“. Naravno je pri Slovencih, ki se za vsako stvar, če nas enkrat prime, zavzamemo z najhujšimi afekti, da vest o Štrekljevi smrti med našimi kulturnimi delavci ni našla večjega odziva. Bili smo okupirani drugje, Štrekelj pa tudi ni bil mož javnosti — bil je brez svojega žurnala, brez svojega mesečnika, brez svojega društva. Umrl je daleč od svoje domovine, bil je učenjak, ki so mu, kakor pravijo nekateri, omejevale delokrog in obzorje štiri stene sobe, v kateri je pisal ali predaval — in zato ni čudno, da je našla vest o njegovi smrti pri nas tako malo odziva. In ko smo ga pokopali na pokopališču pri Sv. Lenartu pri Gradcu, na onem pokopališču, kjer počivata Josipina Turnograjska in Ivan Macun, se je le redkokdo jasno zavedel, kakega moža smo s Štrekljem izgubili. Njegovemu imenu, delu in spominu veljajo te vrstice.

*

Porodil se je 24. februarja leta 1859. na Gorjanskem, na visokem, kamenitem Krasu. Od leta 1870. do 1878. je obiskoval gimnazijo v Gorici; v tem času se je seznanil z znamenitim poljskim slavistom in prijateljem Slovencev, Baudouinom de Courtenayem¹. Leta 1878. je odšel na Dunaj, kjer je bil leta 1884. promoviran. Tudi on je moral služiti drugim — v rodbini grofov Colloredo-Mansfeld kot domači učitelj. Leta 1886. se je habilitiral na

¹ Prim. Baudouin de Courtenay Jan. Nekatero opazko ruskega profesorja. (Ponatisnjeno iz „Soče“ leta 1872 in 1873.) Gorica, 1873. 76 str. — To brošuro, ki je čudovito zrcalo naše kulture v oni dobi, bi moral poznati vsak naš „kulturni delavec“.

dunajski univerzi s spisom o domačem narečju („Morphologie des Görzers Mittelkarstdialektes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse“), ki je izšel v publikacijah dunajske akademije znanosti. Leta 1890. je postal urednik slovenske izdaje državnega zakonika in je ostal v tej službi dolгих sedem let, dokler ni bil (leta 1897.) poklican na graško univerzo za izrednega profesorja slovanske filologije, s posebnim ozirom na slovenski jezik in slovensko literaturo. Prišel je za naslednika prerano umrlemu Oblaku. Pred štirimi leti je postal redni profesor „ad personam“. Letos nam ga je — starega komaj 53 let — ugrabila bolezen, ki ga je napadala že pred leti, ki pa jo je s svojo trdno naravo takrat še srečno premagal. Smrt ga je doletela na vrhuncu znanstvenega delovanja, ko je imel mного nalog že napol dovršenih, druge pa so ga še čakale. Njegova smrt ni samo za slavistično znanost velika izguba, velika izguba je pred vsem za nas Slovence. Saj je bilo njegovo znanstveno delovanje posvečeno v prvi vrsti slovenstvu, saj je velik del njegovih razprav izšel v slovenskem jeziku. Slovenska znanost je izgubila ž njim enega najboljših in najbolj vnetih delavcev, danes pa ni med nami nikogar, ki bi le eno njegovih mnogih del lahko nadaljeval tako, da bi mu bil vreden naslednik.

Kot znanstvenika ga je vedno odlikovala treznost in premišljena sistematičnost. Zanimivo in poučno je, kako se je njegov krog znanstvenega delovanja vedno bolj širil. Začel je z opisom oblik domačega narečja, ki so mu sledili leksikalni doneski iz besednega zaklada narodovega, iz žive govorice narodove. Vse to delo se je vršilo v zavesti in v prepričanju, da treba zaklad naših besed razširiti in pomnožiti, da nam s samimi varijacijami znanih besed in s samim posojanjem ni pomagano. To delo se je vršilo v letih, ko je bil Štrekelj urednik slovenske izdaje državnega zakonika, v kateri je dobil in dobiva naš jezik nekako državno sankcijo. V tej dolgi dobi sedmih let je do dobra uvidel, da pri ustvarjanju jezika ne more noben filolog prestiti posameznih besed iz sebe kakor pajek nit. Najprej treba iti vprašat in iskat onega, ki si je besedo sam ustvaril, pri katerem je takorekoč iz živega izrastla. To ga je privedlo do zapisovanja zakladov iz žive narodove govorice. Njegova tendenca in smer njegovega dela se jasno vidi, ko pri besedi „námka, die Masche“ z vidnim zadovoljstvom in veseljem pristavi¹: „Ta lepa beseda nam zelo prav pride, ki imamo za ženska ročna

¹ Letopis Matice Slovenske za leto 1894. Str. 26.

dela tako malo svojega". Zato ga je tudi veliki hrvaški besednjak s terminologijo ženskih ročnih del, ki ga je izdala Jelovič-Bernadzikowska, zelo razveselil. V tistih letih tudi ni bil v prijetnem položaju učenjaka, ki prime to ali ono slovensko besedo za grivo in se podi ž njo po vseh indogermanskih livadah tje do toharščine in v novejšem času celo v semitščino. Takrat je moral jezik v njegovih rokah dokazati, da je sposoben za vse one mnogobrojne izraze mnogoličnega javnega življenja, ki jih urejuje državni zakonik. Takrat je moral besede ustvarjati in paziti na njih pregnanco in umljivost, takrat je on pač menda vendar le spoznal, da je jezik „socijalen faktor“ in spoznal tudi, v čem tiči njegova socijalnost. Ta posel pri njem niti pozneje ni nehal; vsi, ki so pri nas morali ustvarjati kako tehnično terminologijo, so se — do najnovejšega, Siebenscheina — obračali k njemu po nasvet in pomoč. In nepoučen ni odšel od njega nikdo!

Štrekelj pa se ni zadovoljil s samim nabiranjem in registriranjem leksikalnega blaga. Posameznim besedam je skušal dognati izvor in tako so nastale njegove razprave o slovenskih in slovanskih izposojenkah in tujkah.¹ V slovenščini je na ta način sam opravljal delo, ki sta ga pred njim opravljala dva: Erjavec, ki je besede v „potno torbo“ nabiral in Levstik, ki jih je razlagal. Svojega delokroga pa tukaj ni omejil, ampak ga celo znatno razširil. Od raziskovanja izposojenk in tujk v slovenščini je prešel na prasanje, ali in kaj so si naši sosedi izposodili od nas. Tako so nastale njegove obširne in temeljite razprave o slovanskih elementih v furlanščini, italijanščini in nemščini. Najznamenitejša med vsemi temi je pač razprava: „Slovanski elementi v besednem zakladu štajerskih Nemcev“, ki jo je v dveh letnikih (1908 in 1909) prinesel mariborski „Časopis za zgodovino in narodopisje“. V nji razlaga na podlagi Unger-Khullovega „Steirischer Wortschatz“, ki ga ostro kritizira, one besede štajerskih Nemcev, ki so jih prevzeli ali naravnost iz slovenščine ali pa s posredovanjem slovenščine iz drugih jezikov. Med njimi so najbolj znane te-le: Auer, Patschen, Potschen, Pass, Petschier, Peier, Beitzker, Plunzen, Pritsch (pritscht), Dalken, Tampel, Drosger, Fredeln, Fratschler, Jauch, Jause, Kapper, Keusche, Krachse, Kram, Krenn, Lebzelt, Mugel, Schinackel, Wildschur i. t. d. Tako je donášal gradivo za bodočega našega kulturnega zgodovinarja, ki bo kdaj pisal o naših prvih stikih z našimi sosedi. Videl

¹ Zur slavischen Lehnwörterkunde. Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien. (Band L.) 1904. 49. 89 str.

bo tedaj marsikateri neverni Tomaž, da smo mi sicer prejeli, da pa smo tudi dajali in da nismo nič slabši od drugih „kulturnih“ narodov. — Zadnja leta je začel v mariborskem „Časopisu za zgodovino in narodopisje“ priobčevati vrsto raziskav o štajerskih krajevnih imenih; raziskoval je, oborožen s temeljitim znanjem, kakor ga je na tem polju imel samo on, slovenska krajevna imena po današnjem nemškem Štajerskem in razlagal krajevna imena v slovenskem delu Štajerske. Tudi to delo je ostalo v početkih in bo še dolgo čakalo nadaljevanja.

Kot filolog, ki je svojo stroko globoko umeval, pa se ni omejil samo na besede, ampak je zasledoval in proučeval življenje naroda tudi v njegovi poeziji. Tako je nastala njegova monumentalna zbirka „Slovenske narodne pesmi“, v kateri je hotel podati „kritičen prispevek k psihologiji slovenskega naroda ... k znanosti o slovenskem narodu, kakor se nam ta kaže v svojih pesmih“. To delo, ki je pravi „standard work“ narodne poezije, kakor ga imamo med vsemi Slovani edini mi Slovenci, je bilo nekako njegovo življensko delo. Prvi snopič je izšel leta 1895., letos, po sedemnajstih letih, je dospelo do 14. snopiča, pa še davno ni dovršeno. Treba samo primerjati uvod v prvi zvezek (str. VI.) in seznamke na novo doposlanih zbirk, pa se lahko približno preračuna, koliko ga še bo. Naravno je, da tako delo ne more nikdar biti popolno in zaokroženo, saj snuje in poje narod vedno naprej. Da pa so se založniki pri proračunanju obsega tako zelo zmotili, to nam je samo tolažba, da se s tem delom ni začelo prepozno. Marsikaj se je že rešilo, mnogo pa se še bo. In tako bomo imeli verno, intimno in nepopačeno zrcalo, v katerem se nam bo kazal jasen odsev narodovega mišljenja in čustvovanja; v njem bomo videli sami sebe. Koliko truda in dela tiči v urejevanju tako ogromnega in skoro nepreglednega gradiva, s kako vestnostjo in kakim znanjem je Štrekelj to delo opravljal, to spozna samo oni, ki je kdaj s knjigo delal. Zdi se, da je Štrekelj z delom rasel in da so se z večjimi nalogami množile njegove moči. Ko je „Na Dunaju, 22. dne oktobra 1895. l.“ pisal spremljevalne besede za ovitek prvega snopiča, je še mislil, da bo delo v doglednem času dokončano. Gradiva pa je prihajalo vedno več in zbirka se je širila vedno bolj. Da je zanimanje za zbirko prodrlo iz učenjaških krogov v širše, to ga je neizmerno veselilo. „Z veseljem konstatiram,“ — pravi l. 1903 v uvodu k drugemu zvezku (na str. XII.) — da se (med nabiratelji, ki so mu poslali zbirke) poleg duhovnikov, uradnikov, profesorjev, učiteljev in di-

jakov nahajajo celo trgovci, kmetje, delavci, kar se mi ne zdi slabo znamenje za probujenost narodovo.“ Veselilo ga je, da je publikacija, ki ji je že kar izkrajala sam določil znanstveno obliko in lice, postala faktor narodnega probujenja, da ni ostala samo objekt znanstvenega raziskovanja. Kako je prešla v literaturo in postala vplivna za našo „moderno“, tega ni opazil. Njemu, treznemu in hladnokrvnemu možu, naša „moderna“ ob svojem prvem nastopu ni bila simpatična in ga je skoro odbijala; pozneje pa je le s težavo dobil nekaj stika z njo. Na Župančiču, ki je v zadnjem snopiču postal tudi sotrudnik pri njegovi zbirki, bi bil lahko videl, kako daleč in kako visoko je prodrla ta „znanstvena“ zbirka, ki postaja vedno bolj plodna za naše duševno življenje. Z našo moderno literaturo se mu je zgodilo, kakor svoje dni Herderju: „Was er gesät hatte, war herrlich aufgegangen; was er geträumt hatte, war wunderbar und köstlich verwirklicht. Nur er allein sah es nicht, verstand es nicht. Er stand mitten im gelobten Lande, aber er wusste es nicht.“¹ Da bi mu ne mogla ostati tuja, to se je videlo na tem, s kakim žarom je govoril o Levstikovi poeziji in s kako navdušenostjo je hvalil plastiko njegove „Na Gorenjskem“ („Po noči je treskalo, ploha je lila . . .“). Kar je sam izdal literarnih raziskavanj, vse kažejo stik z narodno pesmijo. Pisal je o Vodniku, izdal Cafovo korespondenco in napisal vzorno razpravo: „Prešeren in narodna pesem“,² ki pa je, žal, ostala brez pravih sledov in odziva. Tudi sicer je pisal o stvareh, ki zadevajo naše narodno pesništvo. V Jagičevem Arhivu je priobčil dve razpravi: „Über das slovenische Alexiaslied“ (v X. in XI. zv.) in „Zur Literatur über die Koleda bei den Slovenen“ (v XVII. zv.). Kako dobro je poznal vse naše narodno pesništvo, o tem ne priča samo uredba njegove zbirke narodnih pesmi, o tem govori jasno dovolj njegova knjižnica, v kateri je zbral skoro vsa dela, ki so v kakršnikoli, dasi večkrat zelo neznatni zvezi z naši narodnim pesništvom. Poleg Kastelčevih „Bukvic sv. Roženkranca“ in Repeževih in drugih pesmaric se nahajajo v njegovi knjižnici razne zbirke narodnih pesmi raznih indoevropskih narodov, razen njih pa učena dela o narodni poeziji od Sicilije do Archangelska, od Gibraltara preko Urala. Na vsem njegovem delu, ki ga je posvetil narodni poeziji svojega poldrugmilijonskega naroda, se pozna, da ga je zrl kot delec evropske

¹ Heinemann Karl: Die deutsche Dichtung. Leipzig, Alfred Kröner, 1910, str. 110.

² Zbornik Slovenske Maticе, 1902.

celote. Tako poleg vse svoje intimne poglobitve v snov ni zanemaril visokega stališča in širokega obzorja. Vse njegovo delo ob naši narodni pesmi je zgovorna in živa priča vestnosti, s katero se je posvetil svojemu poklicu.

Ta njegova vestnost je bila značajna črta vsega njegovega znanstvenega delovanja, pred vsem lingvističnega. Ta ali oni mu je mogoče očital, da je napisal razmeroma malo učenih razprav. A kar je napisal, to je napisal po treznem prevdarku, njegove trditve so vsestransko utemeljene. Tako je podal v svojih spisih zanesljive temelje, na katerih se lahko dalje zida. V njih pa je podana že perspektiva za bodoče delo, saj je bilo vse delo pri njem tako smotreno. Oborožen s temeljitim znanjem, je napisal več razprav, v katerih je pojasnjeval razne pojave v slovanskih jezikih in razlagal slovanske besede, pred vsem pa izposojenke. Kako ceno in kak ugled je zaradi teh svojih preiskav imel v učenem slavističnem svetu, to se je pokazalo posebno v zadnjih letih. Ruska akademija znanosti je sklenila izdati „Enciklopedijo slovanske filologije“, široko zasnovano delo, ki bi naj v posameznih knjigah pokazalo vse naše današnje znanje v slavistiki. Za začetek bi se naj ta enciklopedija omejila samo na slovanske jezike, pozneje enkrat bi naj sledila tudi dela o literaturi, narodopisu in zgodovini. V tej enciklopediji, ki jo urejuje Jagić, bi naj vse, kar danes vemo o našem, slovenskem jeziku, napisali trije možje: Štrekelj, njegov drug in zaveznik „in rebus slavicis necnon slovenicis“, P. Stanko Škrabec, in nekdanji mentor in učitelj, ki je uvedel Štreklja v slavistiko, Jan Baudouin de Courtenay. Naloga, ki se je poverila pri tem delu Štreklju, je bila obsežna in značilna za njegov ugled v znanstvenem svetu. On bi naj opisal: latinsko grafiko pri Slovencih, postanek in oblike sedanjega slovenskega knjižnega jezika, pregled slovenskih narečij in govorov v Avstriji (italijanske, Rezijane, bi naj obdelal Baudouin de Courtenay, ki se je ž njimi pečal že pred štiridesetimi leti). Nadalje bi naj opisal vpliv nemščine, italijanščine, hrvaščine, češčine in ruščine na slovenski knjižni jezik in sledove slovanskih elementov v romanskih jezikih; izvzeta je samo rumunščina, ki jo bo s tega stališča preiskal K. Sandfeld-Jensen, docent na univerzi v Kopenhagnu.

Poleg vsega tega širokega slavističnega obzorja, ki ga je imel, daši obdan od štirih sten svoje graške sobe in učilnice, je vneto zasledoval razvoj našega knjižnega jezika in se z besedo in dejanjem udeleževal njegovega razvoja. To se je posebno jasno po-

kazalo pred dobrimi desetimi leti, ko se je pri nas vnel prepir za Levčev pravopis in proti njemu. Takrat je v celi vrsti podlistkov branil naš jezik pred onimi, ki so mu očitali „kmetavzarstvo“ in „gorjanstvo“ in pokazal vso znanstveno vrednost „znanstvenih“ argumentacij Levčevih nasprotnikov. S tem svojim bojem je stopil iz svoje znanstvene knjižnice, s profesorskega katedra in preko praga svoje tesne učenjaške sobe na široko areno, kjer se bje boj za faktorje našega kulturnega in političnega napredka,¹ na mejdan, kjer se je odločevalo prašanje, kak bodi naš jezik, da nam bo primerno in plodno „socijalno sredstvo“. Kako živo je bil zainteresiran pri vseh teh prašanjih, to se vidi na tem, da je po dolgih desetih letih svoje takratne članke izkopal iz podlistkov, kjer bi bili pozabljeni. in jih priobčil v celi knjigi.² S tem se je obnovil spomin na čase, ki so bili trpki in neprijetni za slovensko znanost. V uvodu svoje izdaje je Štrekelj zato poudaril, da ga je takrat in vedno v vseh učenih bojih „vodila v vsem pisanju edino le ljubezen do jezika in naroda“. In še enkrat je, ležeč že na smrtni postelji, prijel za pero, da brani svojo ljubljeno materinščino pred reformami, ki jih je predlagal kvarni diletantizem. Proti Tominšku je za Zvon napisal daljšo vrsto razprav „O nekaterih pobijanih pravilih slovenske pisave“, v katerih je posamezno preresetal od Tominška predložene reforme. V pcnatisku teh razprav, ki pa se — žal! — ne dobi več, je na koncu zapisal: „Druge napake popravljati mi brani bolezen, ki mi tudi ne dovoljuje, dokončati spisa že letos“. Dokončal ga ni nikdar, pero mu je vzela iz rok neizprosna smrt. Dokončal ni tudi že davno obljubljene slovenske slovnice, ki jo je pričakovala z enakim zanimanjem znanost, kakor vsi oni, ki vedo, kaj jim je njihov jezik, in ki ga zaradi tega spoštujejo in ljubijo. Pisal jo je v slovenskem jeziku.

Ž njim je legel v grob mož, ki je v znanstvu dosegel izreden ugled, ki pa je vse svoje znanje posvetil slovenstvu. Od prvih časov je bil sotrudnik pri vseh znanstvenih slovenskih podjetjih: pri „Zvonu“, pri „Matici“, pri mladem „Časopisu za zgodovino in narodopisje“. In tu ni priobčeval kakih iveri ali ostankov, ampak temeljite razprave, ki bi lahko izšle v katerem koli filološkem jeziku. Kot učitelj je bil skrben in brez nepotrebne učenjaške

¹ Prim. „Veda“ II, 1912, str. 202—208.

² O Levčevem slovenskem pravopisu in njega kritikah. Opomnje o slovenskem glasoslovju in rabi nekaterih oblik in besed. V Ljubljani, 1911. Založil pisatelj. Prodaja L. Schwentner. 141 str.

distance, ki večkrat odbija učence od učitelja in njegove stroke. In če se je oglašil kak inozemski slavist v Gradcu, je šel vsak tudi poslušat jasna in pregledna Štrekljeva predavanja. V oni ozki dvorani drugega nadstropja, ki Štrekljevim učencem ne bo prišla kmalu iz spomina, sta sedela z nami patrijarhalni Rus Ljapunov in živahni Finec Mikkola, vsi pa smo z enakim zanimanjem „viseli na njegovih ustnicah“. In letošnje zimo ga je mislil poslušati docent peterburške univerze, Vasmer, pa je lahko sedel samo ob njegovi bolniški postelji in poslušal spomine in besede o svojem tistu, Baudouinu.

Takole vsako drugo ali tretje leto je predaval Štrekelj tudi v slovenskem jeziku, zgodovino slovenskega slovstva. Najrajši konec 18. in začetek 19. stoletja, torej ono dobo, v kateri je slovenstvo oživel. Njegovo predavanje je bilo plastično in skrbno izdelano, da bi se dalo natisniti. Njegov jezik je bil izviren, skoro primitiven, poznalo se mu je, da govori premišljeno. V njem se je oglašal zvok glasu korenjaka, ki se jezika počasi zaveda in ki govori premišljeno, takorekoč od pedi do pedi naprej, kakor otrok, ki poskuša stopinjo za stopinjo in vendar že krepko gre. To je dajalo njegovemu jeziku nekako prvotnost in originalnost, ki je opajala vsakega, kdor se je v njo nekoliko poglobil.

Danes je tih njegov glas, danes sameva njegovo pero. Ali sta našla kaj odmeva, ali se jima je oglašil odziv, ki bi ga z veseljem pozdravila? Znamenj je malo, a vendar mi, ko pišem teh par skromnih vrstic svojemu učitelju, zvane v spominu Nadsonovi verzi: „Ne govorite mi, da je mrtev — on živi!“

Fr. Albrecht:

Pesnik.

V blaznost uživanja, v sen samoljubja
se je pogubljal duša asketa,
vse si jemala in vse si je dala,
molila prokleta, grešila je sveta.

V mrak krvaveča skoz noč je ječala,
groze pijana pred sabo bežala,
sama se mučila . . . v nje kljubovanje
pa so vzcvetele pesmi in rože, molitve in sanje . . .

Fran Albrecht:

Danse macabre.

Kalist Beda je bil sam med ljudmi.

Tri mesece je poteklo, odkar ga je izbruhnilo življenje iz sebe in vrglo na prod. Sam ni vedel, kako se je vse to pravzaprav dopolnilo. Nekoč zjutraj je vstal kot po navadi, zajtrkoval in se odpravil na ulico. Komaj pa je prestopil par korakov, ko so se mu jela hipoma šibeti kolena, vročina in mraz sta mu izpreletala telo, kot da mu je kdo izpodnesel noge, ga je zavrtilo v polukrogu, da se je opotekel preko ulice. Komaj se mu je še posrečilo, da je s hlastno gesto zgrabil za kandelaber, stoječ kraj ceste, se vzpel ob njem kvišku in za trenotek razmotril, kako so v vrto-glavi, smešni zmedenosti zaplesale hiše okrog njega, kako se je ulica dvigala in padala kakor morski valovi, kako so se gnetli ljudje, iztezali roke, kričali in se pozibavali semintja. Sekundo nato pa je začutil rezek in globok sunek v desno stran pljuč, iz hropečih prsi mu je brizgnil curek črne krvi in mu onesnažil obleko. Roke so izpusile železni drog in počasi se je sesedel na tla. Pol nezavestnega so ga prinesli ljudje v njegovo stanovanje.

In od tedaj je bil Kalist Beda sam. Okna zavešena s črnimi zastori, je živel v večnem mraku, v tisti zagrizeni, zakrknjeni samoti, ki je polna sovraštva do življenja in ljudi in vsega . . . Nihče ga ni posetil: kajti nikogar ni imel in zato nikogar ni maral.

Skozi zaslone oken se je pritiho tapilo včas — tam zunaj na ulici je morda sijalo jarko solnce — v njegovo izbico par dnevnih žarkov, ki so se izprehajali preko stropa in slikali fantastne, groteskne, čudno zveržene svetle lise. Neprestano je Kalist Beda ležec na svoji postelji strmel v tiste blede, bolne madeže na stropu. Spočetka jih je zelo sovražil, preklinjal jih v svojem srcu in jih pošiljal k vragu. Saj so mu pričali o dnevu in svetlobi, ki polje zunaj za temi črno zastrtimi okni, o zdravju in življenju. Polagoma pa se jih je privadil, vdal se je njih neizogibnosti, da so mu postale celo znanke v črni, trpki samoti njegovi; nazadnje pa jih je motril le še z malomarno brezbriznostjo in resignacijo, kot stvari, ki so v nerazdružljivi zvezi z njegovo usodo. Otopelost je legla preko njegovega telesa in duha in vse je šlo z brzimi koraki navzdol.

Nekoč pa se je Kalist Beda kar nenadno prebudil iz svoje otopele brezbriznosti: spomnil se je, da je star šestindvajset let.

In to nevsakdanje odkritje ga je tako ganilo, da so se mu razsolzile oči v spoznanju njegove lastne bede. Nameraval se je obleči, iti takoj na cesto razglasit vsemu občinstvu to presenetljivo vest ter povedat ljudem, da je on — Kalist Beda, bolnik baje po poklicu, drugače brezposeln — star šestindvajset, to se pravi: šele šestindvajset let . . . Toda kakor je bil slaboten in bolan in brez moči, z vodenno prosojnimi lici in velikimi, razžganimi očmi, tak je obležal na postelji, strmel v strop ter se v svojem onemoglem jadu prepiral z življenjem, ki je trepetalo nad njim, vabilo in se obenem rogalo ter ga zasmehovalo:

„Šestindvajset let, prosim — ali je to malenkost? S šestindvajsetimi leti posegajo ljudje v življenje, se borijo in tekmujejo, podlegajo, zmagujejo . . . sploh: vstvarjajo svojo usodo! S šestindvajsetimi leti se ljudje ljubijo, poročajo in plodijo otroke! S šestindvajsetimi leti . . . Kaj pa sem jaz zakrivil, da sem bil sam od vekomaj in sem sam še vedno, ko mi je že šestindvajset let? Zakaj se me izogibljejo ljudje, ali sem kuga in lakota? . . . V življenje bi segel tudi jaz, oj, kako bi burno vzvalovala ta dremotna, zaspana moja kri v tekmi z množico, v borbi za obstoj . . . In jaz ležim tu in sem tako slaboten, kakor kilav nebogljenec iz predmestja . . . zakaj? Če je pravica pravična, jo imam tudi jaz! Smem ljubiti, oženiti se, ploditi otroke! S šestindvajsetimi leti — ali ne? . . . Oženil se bom!“

Življenje na stropu je trepetalo in prisluškavalo s svojim zlohotnim smehljajem. Semintja so begale svetle lise, vabile in se rogale.

„Živeti, živeti moram!“ je zakričal hipoma z visokim, čistim, obupnim glasom. Celo življenje nad njim je obstalo ob tem gorečem vzkliku in se začudeno pogledovalo med sabo. „Polno tajinstvenih, globokih, skritih krasot je življenje,“ je nadaljeval neslišno v trepetajoči ekstazi. „In najvišja sladkost življenja je živeti . . . Živel bom, seveda! Med svet pojdem, med ljudi, z vsemi brat, vsem prijatelj. Tako lepo lahkomišno bo moje življenje — mirno in svetlo kot solnce, ki polzi preko morja . . . Nič več ne bom rval po svojem življenju, trgal svoje duše in se mučil, kakor se je mučila moja mati — svetnica, kakor se je mučil moj oče — mučenik, dokler se nista oba do smrti izmučila. In mi, njih potomci se pehamo za zvezdami in umiramo . . . Življenje je lahkomišno, zlobna ženska; udarja nas, če hočemo preko nje vstran, zahrbtno nas davi, če se ji nočemo prilagoditi. A vendar lepa ženska, lepa!“

Lise na stropu so jele probegavati v čudovito brzih kolobarjih; zdelo se je, da skačejo druga preko druge, kakor klovn v cirkusu, se lovijo in pretvarjajo v glupe slike. Smejale so se s tihim zaničevanjem in pridruženim hohotom. „Saj so kakor ljudje; svoje duše imajo . . .“ je pomislil za trenotek Kalist Beda in se dobrovoljno nasmehnil. Kajti dasi je strmel vanje, jih je videl samo s telesnim očesom; s svojo dušo pa je gledal ne v bedasti odsvit in karikaturu življenja — temveč naravnost v življenje samo, v prazčetek in prazizvor vsega. In naprej se je razprezala neslišna pesem njegove duše:

„Ženska, da! Nekega dne sem videl golo žensko ramo — vso prosojno, oblikovano v solnčnih obrisih in demantnem blesku. Jaz, asket, bi klečal pred njo vse ure . . . Ampak bežal sem domov iz osramočenosti pred tako lepoto. In da sem videl tedaj vse telo — še nikoli nisem videl ženskega telesa razgaljenega, bledega in rožnega, drhtečega in razpaljenega . . . In da bi se zdaj nenadoma vse to zgodilo — zdaj nenadoma.“ —

Kalist Beda je trepetal, čelo se mu je orosilo s potnimi sragami, zapiral je oči, stiskal ustne in je hropeč grabil za svoje upale, blede prsi, kjer je vrelo in kipelo in zastajalo njegovo srce.

„Zdaj umrjem . . . in zdaj — nenadoma se odpro duri . . . široko“ — so se mučile njegove misli. Z brzim, kratkim sunkom se je dvignil v postelji, v krčevitem loku je vzpel svojo roko kot za objem, nato pa se je z enako brzim in kratkim sunkom zgrudil avtomatično nazaj.

In v svoji nezavesti je čul, vse natančno in razločno, kako se je razlil preko njega v zvonkem, neskončno nežnem ritmu opojni refren:

„Es war mal ein Ritter, trübselig und stumm,
mit hohlen, schneeweißen Wangen —“

Topel, čudotvoren hlad je zavel preko bolnikovih lic, da je z lahkoto odprl svoje oči, sklonil glavo in začudeno plašen pogledal v mrak.

Vsa soba se je razbleščala v srebrnem plamenu, ki je slepil pogled. Iz te jarke luči pa se je, kakor feniks iz plamena, vsa svetlejša in jasnejša, počasi izmotala postava: visoka in tenka, od vrha do tal tesno odeta v plašč iz violetnega atlasa. Le obraz je sijal prost in nezastrt in le oči so sipale naokrog svojo milino in dobroto, nežnost matere in udano ljubezen mladenke.

„Kdo si . . . ti?“ je z zastajočim, drhtečim glasom vprašal bolnik.

„Jaz sem tvoja žena!“ je odvrnila neznanka in se mu bližala. Zdelo se je, da se ne dotika tal z nogami, marveč da jo nosi ta

čudotvorna luč, ki jo je spočela. Modri plašč ji je zdrknil do prsi, da so se ji razgalila ramena in zasijala v čudežnem soju srebrne polti. Kalist Beda je strmel vanjo in zakričal v bolečini. Nato je zaprl oči, zakrilil z rokami in groza mu je izpreletela vse telo:

„Zdaj umrjem — zdaj umrjem . . .“

In spet je začul skrivnostno pesem, zvenečo preko njega v nežnem, opojnem zanosu:

„Kam aber die Mitternachtsstunde heran,
ein seltsames Singen und Klingen begann,
an die Türe, da hört er es pochen . . .“

Pesem se je prekinila, bolnik je začutil na svojem potnem čelu mehko dlan. Rahlo mu je gladila čelo in lase, obraz in telo, segla mu je v roko.

„Kako da me ne poznaš? Ali me še nisi srečal na svetu? Poglej mi v oči!“

Bolnik je odgovoril z zaprtimi očmi:

„Ne upam si pogledati v tvoje oči. Videl sem te in te poznam. Videl sem te davno kot otrok: to je bila moja mati. In potem . . . kot sedemnajstleten fant sem te videl, ko si se mi nasmehnila sredi ulice . . . Še zdaj se smehljaš v mojem srcu. In potem sem te videl vse dni, vse dni . . . in se nisem upal pogledati v tvoje oči. Zadnjič, pred tremi meseci, pa si stala sredi noči ob črni reki in si jokala . . .“

„Ali veruješ vame?“

„Jaz ne verujem vase.“

„Jaz pa sem tvoja mati in tvoja žena. Tvoja ljubica sem in tvoja mladost. Ali veš, kaj je ljubezen? Jaz sem ljubezen. Tiste ljubim, ki niso bili nikoli ljubljeni. Najgloblja je njih ljubezen. K tistim prihajam, ki ljubijo svetlobo in umirajo v temi, ki ljubijo ljudi in umirajo sami in zapuščeni. Njim se vdajam, ki so bedni zasanjali do najvišjih lepote . . . Ali veruješ vame? Jaz sem ljubezen!“

„Ne poznam ljubezni.“

„Jaz sem ljubezen!“

„Ne, ne, ne . . . Ti nisi resnica, ti si laž. Ti nisi ljubezen, ker ljubezni ni. Ti nisi sama iz sebe, tebe je spočelo le moje hrepenenje . . . Fantom si, vizija bolnikova, halucinacija pred smrtjo, stvor varljive fantazije . . .“

„Poglej mi v oči, o ti ubogi! Odpri oči, podaj mi roko! Zapeši z menoj, v življenje zapeši z menoj! Daj, dvigni se in podaj mi roko!“

„Ne bom se dvignil, nočem odpreti oči! Ne maram tvojega življenja, ki je laž . . . Pojdi proč od mene — ali slišiš, da hočem biti sam, sam!“

„O ti ubogi . . . ti poslednji med ljudmi, ki verujejo vame! Kako so sovražne tvoje besede, kako je globoka tvoja ljubezen . . . Kako ti je duša čista in lepa, polna osramočenosti . . . Na ulico hočeš, v življenje, ki ni življenje, in veš, da se izgubiš v množici, da te poteptajo ljudje, ugrabijo ti dušo, pomendrajo te s konjskimi kopiti . . .“

„Da, na ulico hočem, v življenje. Da se izgubim v množici, teptam ljudi, jim grabim duše in jih pomandram s konjskimi kopiti . . .“

Živeti hočem! S šestindvajsetimi leti — s šestindvajsetimi leti —“

„S šestindvajsetimi leti so ljudje močni, jaki in zdravi! S šestindvajsetimi leti se ljudje ljubijo, poročajo.“

„Kako si čitala v moji duši? . . . Ne, to nisi ti, to sem jaz sam . . . Oženim se!“

„Jaz sem tvoja nevesta. Poglej v oči svoji nevesti, podaj ji roko, zapleši z njo! Na bregovih življenja je moj dom, na otoku blaženih. Ljubezen in življenje sem jaz in odrešenje vsega. Z menoj je večni pokoj. Jaz sem dopolnenje: spoznanje nedoumnega, smoter nedosegljivega, cilj vseh želja!“

„Ne, to nisi ti, jaz čutim, da je vse le bloden sen . . . Zakaj me mučiš s svojo kruto ljubeznijo! Pusti me živeti! . . . Zapoj mi, da mi bo lažje, ker me je groza tvojih sladkih, vabečih besed!“

„Zapela ti bom, ti žalostni, blede moj ženin!“

In zopet je začutil bolnik, kako mu je zavel krog lic hladno-topel, svež dih in mu prevzel vse telo s čudovito milino. Zdelo se mu je, kakor da počasi zastaja kri v njegovih žilah, kot da hoče zadremati; srce, ki je trepetalo groze in nemira, se mu je upokojilo v sladko pričakovanje nečesa skritega, daljnega, nepoznanega . . . Z zaprtimi očmi je poslušal nežno, sentimentalno melodijo, igrano ob nevidnih strunah, ki mu je za trenotek odela vse srce v blaženstvo in pozabljenje:

. . . da kam seine Liebste geschlichen herein,
im seidenen Wellenschaumkleide . . .

„Zdaj . . . zdaj umrjem . . .“ je zašepetal Kalist Beda z rahlim, šepetajočim glasom.

„Zdaj boš pričel živeti!“ je dejal drug glas, proseč, vdan, vabeč.

„Kdo si ti?“ je vprašal tiho, pritajeno.

„Odpri oči in poglej name!“

Kalist Beda je odprl oči, pogledal navzgor in kri mu je zledenela v žilah, srce mu je zastalo, nevidne roke so ga zgrabile za grlo, za prsi, za noge in ga pričete daviti, pritiskati, mučiti.

„Že je ugasnilo življenje na stropu... To je smrt, smrt!...“ se mu raztrgano in hropeče izvilo iz prsi.

„Jaz sem življenje... ljubezen... odrešenje... smoter...“ je šepetalo odnekod vdano, vabeče.

Z naporom je okrenil bolnik glavo in se s svojimi topimi, osteklenelimi očmi ozrl preko izbe. Soba je bila prazna in črna.

„Kdo si? Kje si? ... Živeti hočem — samo še en dan, eno uro, en hip ... Daj, mi življenja! ... Kje si? ...“ je kričal z divjim, polblaznim glasom, skušal se dvigniti, stezal roke, kakor da hoče objeti zrak in prazno temo in jo prižeti nase, da bi mu dala življenja. Soba pa je bila prazna in črna, težkega molčanja polna.

„Kdo si? Kje si? Živeti... živeti... samo trenotek... Daj mi roko, neznanka, dvigni me! Popelji me s seboj kamorkoli... verujem vate... ne morem biti več sam...“

Besede so se trgale v njegovih prsih, ustna so se mu zapenila s krvjo, oči — velike in blazne — so izstopile iz globokih otlín in so se kakor dvoje blodnih sikajočih plamenov zazrle v temo.

„Ne morem k tebi, ne smem. Stopi s postelje in mi podaj roko. Na kolenih, glej...“ se je oglasilo zopet iz teme z glasom, nežnim in prosečim.

Kalist Beda je strmel v temo, trepetajoč po vsem telesu in v grozi in strahu so mu podrhtavale ustne polslíšne besede:

„Saj te ne vidim nikjer... Kdo si? Kje si? ... Pokaži se mi za minuto. Primi me za roko, jaz ne morem nikamor. Nič več... zdaj — zdaj —“

Sunkoma je izgovoril te besede in onemel. S široko razprtimi očmi, zasenčenimi in zameglelimi, je vpiral svoj pogled v sredo sobe. Tam je klečala neznanka; njen violetni plašč se je bil kakor modra zarja razlil okrog nje po tleh. K bolniku je iztezala svoje roke. Na ustnih ji je sijal nasmeh, oči polne prošenj; razgaljena ramena so bleščala kakor rosne lilije v jutranjem solncu.

„Ali me vidiš?“ je vprašala tiho. Bolnik ji je odgovoril z očmi.

Počasi se je dvignila neznanka in obstala sredi sobe. Njene besede so bile tihe in mirne, a polne notranje resničnosti:

„Vse je samo zmota možgan: življenje in smrt, izvor in konec, večnost in čas, prostor in kraj, bolečina in radost, ljubezen in sovrastvo. In usode ni. V življenju so nagoni in nagoni so življenje;

v človeku so nagoni in nagoni so usoda. Edino nagon je resnica in to sem jaz . . . Glej!“

Dvignila je svoje roke in jih razširila. Počasi se ji je razpel široki violetni plašč, ki je ohlapno visel krog njenega telesa. Zašumel je, nato pa je neslišno zdrknil k nogam neznanke. In stala je sredi izbe kakor Venus Anadiomene z razgaljenim telesom. Razbeljene roke so drhteč čakale objema; visoke, blede prsi ji je vzgibavala ljubezni sla; zlati, razpleteni lasje so se bleščali v mavričnih bojah; telo, visoko, prosojno pa se je iskriilo v svojem nepremičnem miru, v svojem rožnatem, toplem snegu kakor najvišje razodetje neoskrunjene, čiste lepote.

Kalist Beda je gledal nje razodeto telo in vse na njem se je izpremenilo. Temna rdečica mu je pokrila namah obe lici, ko je zdrknil neznanki plašč k nogam. V očeh se mu je vžgal vlažen in moten blesk, dihal je v kratkih, pretrganih sunkih. Zdelo se mu je, kakor da je v trenutku kdo natrosil žgoče žerjavice čez vse njegovo okostenelo telo. Peklo ga je in žgalo in prav do srca mu je seglo to žgoče čustvo, do srca najbolj. Na vsak način je hotel nekaj izpregovoriti, zakričati ali karkoli — toda niti zvoka ni bilo iz njegovih ust. Le ustna so mu trepetala sama od sebe, gibala so se, kakor da morajo nekaj povedati, a ne morejo. In še isti čas je začutil, kako se je napolnil zrak v razdalji med njo in njim z nekim tajnim, privlačnim; skrit fluid je napolnil ozračje, električen tok se je bil razlil iz magičnega telesa neznanke in segel do telesa bolnikovega, ki se je v krčih vilo na postelji od bolečin.

Bolnik je vzdignil pol telesa in se s komolcem vprl v blazino ter tako v poševni, sključeni legi motril s svojim mumijskim obrazom in s svojimi ljubezni in sovraštva polnimi očmi telo pred seboj. Neznanka se ni ganila. Bila je kakor izklesan umotvor monumentalne krasote. In bolniku se je krčilo telo fizičnih bolečin. Z vsem telesom se je dvignil, še z drugo roko se je vprl v blazino in z očesom ni trenil od nje. In kakor nji, je tudi njemu obkrožil ustna otopel smehljaj brez besed. Tako je slonel nekaj časa, nato pa je oprezno in previdno položil eno nogo na tla . . . tudi drugo. Z rokami se je oprijel za rob postelje, sklonil se pokonci, pogleda pa ni odvrnil od nje. Bolnik je izpustil rob postelje in se popolnoma postavil na noge. Z levo roko si je zasenčil pogled, kakor da hoče bolje razločiti skozi temo, desno pa je vzel pred sabo v polkrog. Prestopil je, napravil je drug korak in tako se je tipaje s krilečo roko bližal neznanki, počasi in oprezno. Obstal je tik pred njo,

desno roko je izpustil, da mu je kakor brez življenja pala ob telo. Zrla sta si v oči nepremično, brez besed. Bolnik si je z levico pomel oči, nato pa se je rahlo dotaknil telesa neznanke. Počasi in trepetajoč se je dotaknil vroče, blesteče kože; preko meč in preko ledij mu je segla roka do njenih visokih, napetih prsi, obstala tam za trenotek, kakor da se hoče odpočiti, obkrožila ramena in tilnik, drsala preko obraza in izginila v zlatu njenih las. In potem se je bolnik počasi in nemo zgrudil na tla, k nogam neznanke. Z obema rokama jo je prižehl nase, svoja lica je naslonil ob njena kolena. In v svoji duši je začutil blazno čustvo naslade, ki pa ni našlo izraza v besedah.

S svojim okamenelim smehljajem se je sklonila neznanka niže doli k bolniku.

„Ali veruješ zdaj vame?“ ga je vprašala.

„Vate,“ je šepnil on.

„Ali sem resnica ali laž?“

„Resnica, resnica . . .“

„Ali hočeš zaplesati z menoj?“

„O, s teboj, s teboj . . .!“ je ponavljal z zamirajočim glasom.

„Zaigrajte!“ je vzkliknila neznanka z jasnim, strastnim glasom in dvignila bolnika k sebi. Objela ga je, z golima rokama ga je priklenila na svoje telo. In tako sta stala sključena telo ob telesu, prsi ob prsih, obraz pri obrazu, priklenjena drug k drugemu in sta prisluškovala daljni, polslušni melodiji, ki je prihajala od povsod in se v mogočnem, veličastnem ritmu razlivala v to samotno izbico.

Spočetka je bila pesem otožna, tiha prošnja. Kakor da šumi kje zunaj samotno, brezvejno drevo in ječi v vetru, se je zdelo. Nato se je razšumela v pesem gozda, v težko, mračno, pesem. In že je bilo tisoč gozdov. Kakor veličasten preludij je šumela melodija, polna zanosa in vzvišenosti. Vmes pa so se čuli kakor glasovi vijoline srebrni zvoki daljnih potokov. In nato so zabučale reke, veletoki, oglasila se je hrumeča, otla pesem slapov in naraščala . . .

„Ali čuješ?“ je vprašala neznanka.

„Kako šumi, kako grozno!“ je tiho vzkliknil bolnik in se še tesneje oprijel neznanke. Stala sta še vedno drug na drugega priklenjena, a že so se jima jele počasi in nehote gibati noge v skrivnostnem ritmu.

In pesem je naraščala. Zarohnelo je divje razburkano morje in prešumelo vse. Prišlo je kakor odmev daljnih pobojev. Žvenketalo je orožje, zveneč rezko in ostro, pokale so granatne bombe med

strelji pušk, topotala so množice, da je ječala zemlja, v obupu so vzkrikali ljudje, presenečeni in začudeni . . . In čulo se je, kako je brizgala kri. Divje, blazno je naraščala pesem v samosilno simfonijo. In po taktu tega skrivnostnega ritma so se gibale neznanki in bolniku noge. Izprva počasi, potem pa sta jela krožiti nalahno, kakor v spirali. Še so se jima prsti dotikali tal in tesneje sta se oklepala drug drugega, in vse bolj je naraščala pesem, blaznela, sikala, vriskala, ječala, preklinjala, ihtela, obupovala, kakor v smehu in solzah. In onadva v temni izbi sta s pesmijo vriskala in ječala, ihtela in obupovala v smehu in solzah in se vrtela vedno hitreje, v vedno večjih krogih, dokler jima niso postale stene preozke . . .

„Ali razumeš vse to?“ je kričala v tem divjem vrišču neznanka bolniku na uho. „Ali razumeš vse to? . . . Čuj, poslednje razodetje: to je spev življenja, ki igra smrti . . . Življenje in priroda zaigra svoje psalme, kadar zaplešemo mi mrtvi v svoj dom na bregove življenja, na otok blaženih. Življenje je pokorno smrti in smrt so vrata v življenje! . . . Kaj te je strah, ti bleđi, ti dragi moj? Sladak je ples, najslajši je ples mrtvih . . . Pozabljenje je njegov cilj in njegova pot vodi preko večnosti in časa, preko ljubezni in sovraštva, preko prostora in kraja in preko vsega, kar je ustvarilo življenje v svoji omejenosti. Sovraštvo ulici, zaničevanje življenju!“

„Sovraštvo ulici, zaničevanje življenju!“ je ponovil z vročim glasom bolnik in se s svojimi razpaljenimi, žejnimi ustnicami vsesal v njeno ramo.

„Pretesna je ta izba, preozke so te stene! Godba igra, zaplešiva hitreje, hitreje! Proč odtod, tja, kjer diha vesoljstvo — široko, brezmejno. Zaplešiva!“

In z burno kretnjo je prižela neznanka bolnika nase tako tesno, da je ječal v njenih močnih rokah in je onemel v sladki grozi, ko ga je jela poljubljati na ustna, na čelo, na oči, lase in na njegove blede, upale prsi . . . Potem pa se ga je nenadoma oprostila, pahnila ga od sebe, da se je opotekel preko sobe. Godba je utihnila namah, le šumenje gozdov se je še čulo, zamolklo in mračno, kakor iz neskončnih dalj prihajajoče.

Bolnik je stal pri oknu kakor okamenel. S topo in brezizrazno žalostjo v očeh je začudeno strmel v noč svoje izbe. Bila je prazna.

„Kaj se je zgodilo z menoj? Kako sem prišel sem?“ je zašepetal in ničesar ni vedel več. Brez namena je odmaknil zaslono, ki je zastirala okno, odprl je oboknice, in kakor v nenadni, nepričakovani radosti mu je zasijal obraz. Tam zunaj v zraku je stala

ona, neznanka. Razgaljena, vabeča, z nasmehom na ustnih. Razkle-njene roke so vabile, motni blesk oči je prosil, ustna so šepetala neslišne besede. Ne da bi pomišljal, se je vzpel bolnik kvišku. Na oknu stoječ se je ozrl za trenotek navzgor. Mračilo se je, nebo je bleščalo v rdečkasti barvi, kakor razbeljeno jeklo je žarelo obsuto z bakrenim prahom polprosojne megle. Navzdol se je ozrl bolnik: videl je množico, ki se je prerivala naprej, hlastno in naglo, čul je trobenje avtomobilov, peketanje in hrskanje konj . . . Za trenotek ga je zamamil sveži, rezki zrak. Ko pa je vpel svoj pogled predse, je videl, kako se mu bliža neznanka, z razklenjenimi rokami, z ne-slišno šepetajočim smehljajem.

„Razumem te!“ ji je povedal z očmi, v duši mu je bilo lahko in nežno; nato pa je dvignil svoji roki in zakričal svečano, kakor vsemu svetu:

„Sovraštvo ulici, zaničevanje življenju!“ In že se je sklonil, nagnil se globoko v objem neznanke. Že se je dotaknila roka roke, telo telesa — tedaj pa je začul nenaden, oduren grohot spačenih lic, opazil skrito zlobo oči in gladko ostudnost telesa, ki se je odmikalo . . .

Anton Debeljak:

V srpanu.

Rosec, le poj in neviht se ne boj,
ko bliski črni — lastavice —
sršijo skozi srebrni dan.
Kmet, kak lep je ta hleb rumeni
v zatoka peči ognjeni:
pšenica se boka brezmejna, visoka,
zoreča, šumeča, ko skorja dišeča.
Ženjica, čez dva dni, čez tri
boš žela in pela vesela,
ko se srp lunin docela zostri.

Josip Wester:

V Aškerčevem rojstnem kraju.

Popotnik, ki se voziš po železni cesti z Zidanega mostu proti Celju, ali se takrat spominjaš, da se pelješ mimo rojstne vasi pesnika „balad in romanc“, našega Gorazda, ki smo ga letos solnčnega junijevega popoldneva spremili k večnemu počitku?

Učili smo se nekdaj in še učimo v šoli, da se je Aškerc rodil na Globokem, v vasi blizu Sv. Marjete pri Rimskih Toplicah. Res je tako; sicer pa je širšim krogom malo znanega o tej lepi pokrajini, še manj pa o rodovini in o prvih mladostnih letih Aškerčevih. Vemo ime kraja, a pokrajine same ne poznamo. Tisoč in tisoč naših rojakov se vozi vsako leto po tem delu Savinjske doline in koliko tujcev Slovanov, ki pohitevajo s severa doli na solnčni jug, potuje tod po tej prometni progi, ne da bi se zavedali, da jih nese brzec tik sela, kjer je bil rojen eden najodličnejših slovenskih pesnikov, epik, čigar ime je poleg Prešerna najbolj znano med slovanskimi rodovi in čigar pesmi čita lahko v svojem jeziku i Čeh i Poljak i Rus i Nemec i Šved, da ne omenim Hrvatov, Srbov in Bolgarov...

Kakor me je družilo z rajnim pesnikom osebno znanje in mi je ugajala njegova izredno krepka in odločna moška individualnost, ki ni poznala licemerstva in ni trpela omlednega ali praznega besedičenja, kakor je žal v naših družbah često navadno, tako me je večkrat mikalo spoznati njegov rojstni kraj in njegove domače ljudi, ki je o njih mimogrede včasih kaj spomnil. Vedel sem, da mu je pred dvema letoma umrl oče kot starec sivih las, povedal je včasih kaj o svojih dveh bratih in o stari teti in o sestri, ki je nedavno umrla v Ljubljani; a vse to me takrat ni toliko zanimalo. Deset let sva si bila dobra znanca; pred leti sva vsak večer sedela za isto mizo v mali družbi, često tudi sama, in se pozno v noč — to se pravi pozno za Aškerca — do poldesetih zvečer pogovarjala o tem in onem, o dnevnih dogodkih in literarnih stvarih. Koliko njegovih zanimivih dožitkov in odkritih besed, mnenj in sodb bi si bil lahko zapomnil in zabeležil, če bi bil zdaleka slutil, da bo treba za tem krepkim možem, ki je kljub svoji godrnjavosti vendar tako rad živel in življenje ljubil, tako kmalu pisati posmrtnice! Tedaj pa, ko sem ga zadnjič obiskal, ležečega že v nezavesti, in še bolj, ko sem se pri pogrebu seznanil z njegovima bratoma in postarno teto Agato, ki je na prvi

pogled napravila name nenavaden, rekel bi, tajinstven vtisk, sem sklenil, da se o prvi ugodni priliki popeljem v njegov rojstni kraj.

In res, prvi prosti dan letošnjih počitnic — bila je nedelja — sem se odpeljal iz Ljubljane proti „zeleni“ Štajerski po tisti progi, ki jo tako zanimivo opisuje Erjavec v svojem potopisu „Ena noč na Kumu“, le, da se jaz nisem odpeljal v popoldanski vročini, kakor sta bila to storila Erjavec in njegov prijatelj, ampak še v jutranjem hladu, in da nisem izstopil v Trbovljah, prvi postaji na štajerskih tleh, ampak sem se peljal — rekel bi, proti svojemu načrtu — kar dalje, do koder mi je kazal vozni listek, ki sem ga bil kupil sicer do Rimskih Toplic, a se je glasil do Laškega trga. Tudi prav. Ker mi je bilo dovolj časa, da svoj izlet lahko podaljšam tudi severno od Aškerčeve ožje domovine, čeprav sem bil namenjen vso to pot, ki znaša od Laškega do Zidanega mosta kakih 16 kilometrov, peš prehoditi, sem bil že pred 10. uro v Laškem trgu, baš ko so ljudje hiteli v cerkev k maši, pa ne v župno cerkev, ampak v nižje doli na levem bregu Savinje stoječo staro cerkvico Marija Gradec. Dokaj več zanimivega ve Orožen v svoji zgodovinski knjigi „Das Dekanat Tüffer“ povedati o Laškem in okolici, kakor sem mogel jaz vsega tega videti. Pač sem vprašal kmetiča, kje leži vas Debro, ki mi jo je seveda rad pokazal. Zanimivo ime, ki je dalo brez dvoma osnovo nemškemu imenu „Tüffer“.

Nato sem krenil po cesti na levem bregu Savinje proti Gradcu; v starodavni cerkvici, lepo okrašeni z rdečimi nagelji in vrtnicami, bršljinom in drugim zelenjem, se je služila baš služba božja. Visok, čvrsto zidan stolp in zidovje krog cerkve in že lega sama priča, da je bil tu nekdanj utrjen tabor, ime, ki je ohranjeno povsod po slovenskem ozemlju; celo v nemškem Frohnleiten nad Nemškim Gradcem pravijo staremu mestnemu gradu Taber.

Cesta zavije na levo proč od Savinje, jaz pa krenem nizdolu po stezi, ki se čim dalje bolj zožuje, dokler se na rečnem ovinku pri Modriču ne izgubi na savinjskemrodu. Tu opazim na drugem bregu čoln in kmalu priklidem iz hiše nasproti brodnika, ki me predroži na desni breg. Po zložni cesti sem korakal dalje mimo Udmata in Selc; solnce je soparno pripekalo in naravno je, da me je bistra Savinja izvabila za nekaj časa v svoje hladilne valčke. —

Ni še zvonilo poldan, ko sem prispel v lično vas Sv. Marjeto; zdaj sem se čutil v Aškerčevi domovini, ne da bi prav vedel, kje je Globoko in kje so Senožeti, kjer bivata njegov brat Miha in teta

Agata. Tu pri krstnem kamenu sv. Marjete je bil krščen še istega dne, kakor je bil rojen, 9. januarja 1856 —; v tej šoli se je učil brati in pisati in v tej cerkvi je v poznejši dobi kot provizor opravljaj leto in dan duhovske posle.

Odzvonilo je poldan. V gostilni sem poizvedel o Senožetih. Skoz okno so mi pokazali gor nad Toplicami na strmem pobočju malo selo z nekaterimi strehami, češ, tam gori so Senožeti, tam gori osebenjkuje brat Miha, malo niže doli pa ima „teta Ajka“ svoje posestvo in svojo hišo. Tako sem zvedel smer, kam naj se obrnem, in prav nič me ni motilo, da sem našel na špecijalni karti zabeleženo na istem kraju ime „Seneče“. Pa ne, da bi bila to „fone-tična“ pisava!

Izpred gostilne se obrnem po cesti proti jugu; čez četrto ure dospem do Toplic in pridem v moderno kultivirani svet: cesta se izpremeni v gladko, z drobnim peskom posuto pot, gozd v senčnat gaj, preprežen z belimi stezami, in pot mi zapre visoka gosposka stavba, kopališko poslopje z daleč vidnim napisom „Gott segne das Bad“. Že sem menil, da sem zašel, kar mi pove možak domačin, da hodim pravo pot, če hočem na Senožeti; samo skoz grajsko vežo mi je bilo treba iti in še malo po ovinkih skoz kopališki park in zopet sem bil v preprosti naravi med senčnatim bukovjem. Pot, razdrapan kolovoz, me vodi venomer navkreber. Kmalu pridem iz gozda na senožet; še malce hoda po stezi in že stojim pred zidano hišico, z opeko krito. Na široko in gosto razpeltaj brajda z bujnim trsovim listjem senči hišo od spredaj. Krog in krog vlada svečan nedeljski mir; le voda, ki žubori po žlebu v korito, moti to tišino in kokoši, ki grebejo in se otepajo po prahu pod napuščem, pričajo, da hiša ni zapuščena, dasi je zaprta in ni nikogar nikjer videti.

Pač, tam v travi je zleknjena ženska, ki dremlje. Moje stopinje jo predramijo; dvigne se, pomane si oči in prijazno mi zažmiri naproti postarna ženica. „Dober dan! Kje je dom Antona Aškerca?“ jo vprašam. „Tale hiša tukajle je,“ mi odvrne; „pa tukaj »gospod« niso bili rojeni; tamle doli na Globokem je bil njih prvi dom,“ in pokaže mi selo globoko v dolini. Le par streh je bilo videti izmed gostega sadnega drevja.

Zdaj prisedem tudi jaz na trato in začela sva pomenek. Pravila mi je, da je že iz mlada pri hiši, da je dobro poznala Antona, saj sta krave vkup pasla. „Kako vesel deček je bil to! Vedno si je kaj novega smešnega izmislil, da smo se mu vsi od srca smejali; vsi smo ga imeli radi. In tudi pozneje, ko je bil študent in je domov

prihajal, se je rad z nami pogovarjal in nam veliko učenega povedal.“

Izmed vseh otrok — živita le dva brata, sestra je lani v Ljubljani umrla — je bil edini Anton rojen v očetovi hiši na Globokem. Do svojega tretjega leta je bil tam doli; nato pa se je oče preselil na Senožeti k svoji sestri Agati. Posestvo s hišico vred so mu bili prodali; slabo je znal gospodariti in kar je dobil denarja, je vsega znosil v — loterijo. Vendar posestvo ni prišlo v tuje roke; kupila ga je teta Agata, lastnica hiše na Senožetih, ki ima tako še sedaj dva „grunta“ in velja v tem okraju za jako premožno ženico. Rodovina torej se je okoli l. 1860. preselila na Senožeti; tu je bil oče osebenjek na sestrinem posestvu, dočim je sestra poleti bivala doli v Toplicah, kjer je imela lepo službo kopališčarice, ki ji je tekom 50 let, kar je imela opraviti z bogatimi tujci v Toplicah, prinesla gotovo lepe denarce v hranilnico. Dekla Cila — tako je ime moji znanki — je zatrdila, da imajo „teta Ajka“ shranjenih veliko tisočakov, samo da ne more nihče izvedeti, koliko jih je.

In dalje mi je pravila o rajni materi, ki ji je bilo tudi Agata ime; prej pa se je pisala za Knezovo. Revica je umrla še mlada, nekaj nad trideset let stara; pljuča so se ji bila užgala in v nekaterih dneh je bilo po njej. „Nikdar še nisem videla nobenega otroka tako bridko jokati“, je dostavila, „kakor je jokal Anton, ko so mu mati umrli. Tam-le za hišnim voglom se je skrtil in tako neznansko ihtel, da ga nismo mogli potolažiti. Dober otrok je bil!“

Ker ga v šolah oče ni mogel vzdrževati, ga je podpirala teta; pa tudi sam si je pomagal s tem, da je druge poučeval. Očeta je imel jako rad; pošiljal mu je redno mesečno podporo; zadnja leta po deset goldinarjev na mesec, tako da stari mož ni trpel pomanjkanja. Pred dvema letoma — bilo je na Jurjev teden — ga je vzela smrt, 85 let starega.

In Cila mi je pravila, kaj ji je pripovedovala teta Agata o pogrebu rajnega Antona: „Kaj takega še niso videli na svetu. Toliko ljudi je bilo, da ni bilo ne konca ne kraja, in konji so peljali krsto v steklenem vozu. Gospodje so bili vsi v črno oblečeni in so imeli na glavi visoke, svetle kape; nekateri v rdečih srajcah pa so stopali kakor vojaki. In luči so gorele po ulicah pri belem dnevu. — Škoda, da tete ni doma! Šli so že zjutraj k maši in najbrž ostanejo doli tudi pri večernicah. Kar tukaj počakajte, do štirih gotovo pridejo! Vam bodo dali tepkovca piti, pet let starega. Ga ne dajo vsakemu“.

Zdaj mi je bilo še bolj žal, da nisem našel tete doma. Čakati nisem utegnil. Krenem navkreber po senožeti mimo zapuščenega vinograda in hitim proti prvi hiši, ki jo opazim. Pridem za hišo in tam najdem brata Miha, sedečega pod tepko in pestujočega otroka, dveletnega Tončka. Ne da bi ga bil prosil, se mi prijazno ponudi, da me spremi na Globoko in potem na Zidani most do brata Janeza.

Medtem, ko se je šel praznje oblačit, sem razgledoval pokrajino. Senožeti leže na položni rebri pod strmim Stražnikom sicer ne bogve kako visoko, mogoče kakih 450 m nad morjem, torej več ko 200 m nad Savinjo, ki teče doli po tesni dolini. A pogled s tega sela, ki nima več kot tri gospodarje, je nekaj nenavadno lepega. Doli v globeli šumi sinja reka; ob njej se vije bela cesta, ki veže Posavje s starodavnim Celjem, na drugem bregu Savinje pa prometa bogata železniška proga. Kjer se dolina malo razširi, stoji župna vas Sv. Marjeta z belo cerkvijo in na strmem obronku zraven nova cerkva Marija Lurd; na drugi strani pa železniška postaja in tik pod Senožetmi staroslavne Rimske Toplice, ki so jih baje zasledili psi, ko je neki rimski cesar peljal tod svojo vojsko; toliko časa so psi grebli zemljo, da so izgrebli gorki vir, ki izleči vsakovrstne bolezni. Stara rimska cesta je peljala bojda prek Senožeti. — Pogled na okrog sicer ni dalekosežen, a vendar nudi očem krepke obrise hribovja, ki se tod okoli grmadi in čredi, s cerkvicami po vrhovih. Sami svetniki in svetnice so si tu v okolici izbrali svoje domove: na desni od Savinje se vrsté Sv. Mihael, Sv. Katarina, Sv. Krištof, Sv. Jedert in Sv. Štefan, na levi pa Sv. Miklavž in Sv. Koloman in dalje v ozadju Sv. Lenart in Sv. Lovrenc, celo s Kranjskega sèm zre Sv. Katarina nad Radečami, nad vsemi pa prvači Sveti Kum s cerkvama sv. Jošta in sv. Neže, najlepša božja pot na Dolenjskem.

Kdo bi mogel dognati, kako vse je rojstni kraj s to pisano okolico vplival na dovetno dušo malega dečka, ki je hodil sleherni dan v šolo doli k Sv. Marjeti skoz Toplice, kjer je poleti srečaval tuje ljudi s tujo govorico in tujimi običaji! In tam na oni plati železna cesta, ki veže evropski jug in sever; sredi po strugi pa savinjski plovci na splavih, plaveči les iz domačih gozdov po Savinji in Savi dol na Srbsko in še dalje po Donavi na Rumunsko, Bolgarsko, nekda celò „tja dol v Turčijo glóboko“ — ali niso taki vtiski budili v nadarjenem dečku fantazije, ki se je pozneje v mladeniču in možu raznetila v pesniško silo, hrepenečo vèn iz tesnega obzorja domače zemlje? Vsaj toliko je gotovo, da na mlado dušo mogočno vplivajo odnošaji, v katerih preživi mladostna leta, in da vtiski,

ki jih nudi narava in opazovanje tujih ljudi, niso zadnji, ki dajejo pravec nadaljnjemu duševnemu razvoju razboritega človeka. Vrhutega mu je znal oče veseljak veliko pripovedovati o dogodkih doma in po svetu. Rajnki sam mi je pravil, da je dokaj motivov za balade slišal iz ust svojega očeta, n. pr. Mejnik, Godčeva balada, Svatba v Logeh, Skala v Savinji, itd. Vsekakor je vladalo tu gori na Senožetih svobodno, pastirsko življenje z jasnim obzorjem in prostim pogledom v svet, dočim je na Globokem svet stisnjen v soparno sotesko: tu gori je zrastel epik, tam doli bil bi postal lirik . . .

Z Mihom sva odšla po rebri navzdol; še enkrat sem se oglasil pri Cili, da sva se poslovila. Tete Agate še ni bilo doma; pač pa sva jo morala z Mihom srečati, če drugje ne, pa v gostilni pri Jurju pod Toplicami. Nisva dolgo sedela za mizo pri Jurju, kar vstopi drobna ženica, majhne, koščene postave. Takoj me je spoznala, da sem tisti, ki sem jo bil pri pogrebu ogovoril. Čudna ženica to! Šteje petinsedemdeset let svoje dobe, pa je še živahna in bistra kakor ženska v najboljših letih. Poteze na obrazu so ostro izrazite, pogled prodirajoč, oči se temno svetlikajo, nekaj tajinstveno zagonetnega je v njenem bistvu. Dasi je bila nedelja in je bila teta Agata pri dvojnem cerkvenem opravilu, vendar njena obleka ni bila posebno prazniška, celó luknje je imel njen jopič in ruta je že izgubila pravo barvo. Nihče bi ji ne prisodil, da je to tista Agata, ki je stregla toliko let visoki gospodi in ki hrani doma hranilne knjižice z visokimi vsotami. Včasih si neki natakne črevlje rajnega moža in obleče njegovo oguljeno suknjo, češ, da je tako najbolj varna pred nadležneži in berači. — Vsa vzhičena mi je pripovedovala o „gospodu“, kako mu je pošiljala podpore v Celje in Maribor, kako je ona priredila vse za njegovo novo mašo — najlepši in največji kozolec pri Sv. Marjeti si je bila izbrala v ta namen —, kako lepa pisma da ji je pisal; posebno enega ne more pozabiti, v katerem ji vošči h godu in je v njem narisal drevo s ptičkami na vejah, češ: Tako naj Vam ptički ob godu žvrgolé in prepevajo! „Dober človek je bil naš Anton! Za praznike mi je iz Ljubljane zmeraj poslal steklenico najboljšega vina!“ Tako je pripovedovala o njem le dobro. — Pripomniti moram kar tu, da mi o rajnem ni rekel nobeden njegovih sorodnikov niti najmanjše žal besede, dasi vedó, da se je bil duhovskemu poklicu docela odpovedal. Taka je pieteta preprostega človeka!

Po novem betonskem mostu sva prišla z Mihom do železniške postaje in odtod ob progi dalje na Globoko. To ni vas, selo je, ki šteje dvoje ali troje hiš, tik ob železniški progi na desni, če se

pripelješ od Zidanega mosta. Svet je tu malo napet in na gornjem robu, kjer se pričinja gozd, tiči, med košatim sadnim drevjem skrita, Aškerčeva rojstna koč. Koča je, ne hiša; na pol razpadla, postavljena tja na breg tako, da je v levem, više ležečem koncu vhod v koč, v spodnjem pa je, ker breg pada, toliko prostora, da so vanj naredili klet. Streha je s slamo krita, na spodnjem koncu je prislonjena k zatrepu manjša streha, sloneča na lesenih stebrih, prazni prostor pod to streho služi za svisli, kjer si je bil rajni oče naredil kamrico. Pod napuščem pa stoji še lesena stiskalnica, ki so jo rabili v prejšnjih dobrih časih, ko je še rodil vinograd, zasajen tik za koč. Zdaj je vse zapuščeno: vinograd, vrt in koč. Nihče ne stanuje v njej in vsakemu je vhod prost. Še nekaj let in — Aškerčevega rojstnega doma ne bo več, če se ga prej kdo ne usmili, da ga reši razpada in pozabnosti. Skoz vrata vstopiš v ozko temno lopo; odtod je vhod v zakajeno kuhinjo, na desno pa v izbo z dvema oknom, da ne rečem, linama. In iz izbe stopiš lahko še v tisto kamrico, ki si jo je bil oče na svislih opazil, da je imel v njej svojo posteljo.

Tak torej je dom enega naših prvih pesnikov! Taki so domovi naših veljakov in duševnih prvakov! Kakor poje Gregorčič:

„Od tam nam misleci globoki,
od tam klicarji k nebu nam,
od tam nam pesniki-proroki,
za dom borilci vsi od tam!“

Prešernov rojstni dom, Jenkov, Levstikov, Jurčičev, Gregorčičev, vsi ti so še ponosne kmetiške hiše v primeri z Aškerčevim prvotnim domovjem. In kakor je izginila s površja Stritarjeva rojstna hiša in stoji sedaj na nje mestu staja, tako se utegne zgoditi z Aškerčevim domom, da čez nekaj let o njem ne bo drugega sledu, ko kup kamenja in ometa. Kje je kdo, ki hoče to koč, pod čije streho se je rodil pesnik „Stare pravde“, rešiti razsula?

Inako mi je bilo pri srcu, ko sem se poslavljaj od te revščine in zapuščenosti, iz katere je izšel in zrastel mož tolikega duševnega bogastva in take pesniške tvornosti, kakor je bil Gorazd.

Menil sem, da pojdeva po levem bregu Savinje, dokler ne prideva do čolna, ki bi naju prenesel na drugo stran; a Miha ni hotel, češ, da čolnom na Savinji ne zaupa. Zato sva šla nazaj po

novem mostu — stari leseni kriti most pelje malo više prek Savinje v Sv. Marjeto — in kmalu sva korakala po gladki cesti proti Zidanemu mostu. Kako skrbno se je Miha izogibal drobnemu ostremu pesku, ki je ž njim cesta mestoma posuta, češ: „Te podplate, ki jih imam na sebi, je še Anton kupil in mi jih poslal iz Ljubljane. Posihmal ne bom imel nikogar, ki bi mi jih kupoval.“

Cesta prihaja izvožena in prašna, znak, da se bližava prometnemu kraju. Poldrugo uro sva hodila, da sva prišla do prvih hiš Zidanega mostu. Vas to ni, ampak le vrsta hiš doli ob cesti in na oni strani gori na rebri Majland, naselbina tovarniških in železniških delavcev in uslužbencev. — Lična hišica nad cesto, ena izmed prvih od celjske strani, je last brata Janeza. Vse na njem spominja na rajnega Antona: ostri obraz brez brade, visoko čelo, nasršene obrvi, pokončni lasje, kretnje, govorica — pravi Aškerc, kakor je bil na vnanje.

Tako sem končal svoj nedeljski izlet . . .

* * *

Kmalu mine trideset let, odkar sem se kot prvošolček prvič vozil po tej progi v Ljubljano. Živo se spominjam, kak vtisk je tistikrat napravila name ta postaja in še posebe „zidani most“, ki pelje prek Savinje. Takrat pač še nisem sanjal o slovenskem pesniku, ki je tu v bližini doma, še manj pa, da bo naju tok časa seznanil in osebno toliko zbližal, da mu bom kedaj pisal spominski list o njegovem rojstnem kraju.

Tako se v življenju nizajo dogodki, doživljaji in spomini, ki imajo za nas tem višjo vrednost, s čim pomembnejšim in znamenitejšim človekom nas vežejo.

Ant. Aškerc:

Atila v Emoni.

(L. 452.)

Romanca.

Μεταξὺ δὲ Ἰταλίας καὶ Παννονίας
ὕπὸ τὸ Νιρὺκὸν (ἔστι) πόλις Ἡρώνα.
Πτολομαῖος.

I.

Lepó se loči solnce od Emone,
pošilja ji poljubov za slovó,
poslednjih žarkov s svoje svetle krone
pada je veličastno za goró.

Po ulicah pa valoví življenje,
še le sedaj pričjenja se vrvenje,
ko spušča se na svet večerni hlad.
Emoni beli cvete zdaj pomlad
darove svoje pisane troseča,
povsodi vriskajoča, zeleneča,
vse, kar živi, k ljubezni spet budeča.

Na mesto lega mehek, tih večer,
iz hiš meščane vabi mir.

Pa v družbah se sprehajajo
in kramljajoč postajajo.

Tu, tam Emončani se mladi
ozirajo po ženskah radi,
ko godnih ptic iz svojih gnezd
spet prišlo novih je nevest
na glavno ravno šetališče!
Kdor hoče, si lahko poišče
dekleta lepega nocoj
in zaroči gredoč se ž njoj . . .

O, saj so deve belolice
emonske znane krasotice.

In vse so dražestnih očij,
ljubezni žar iz njih gori;
ozirajo se hrepeneče
bogatih ženinov želeče.

Najlepše danes ni nikjer,

čeprav je tak vabljev večer.
In marsikdo se ogleduje
in mnog šetalec poprašuje:
„Kod neki hodi danes, kod?
Mar drug si je izbrala pot?
Nemara je le zapoznala
najlepša deva nam Marcella . . .“

Marcella pa sedi sedaj doma
na glavni ulici tam v hiši svoji.
Baš odigravajo težavni boji
Marcelli mladi se na dnu srca.
Kaj mar ji danes pestro šetališče!
Kaj mar, če kdo pogreša jo in išče!
Ostala nálašč je doma nocoj.
Naj dobojuje prej svoj srčni boj.
Naj zunaj Cardo maximus šumi,
šetalcev roj po njem se naj vali!
Zdaj mora biti sama in brez priče.
Življenja njenega ta boj se tiče . . .

Na vrtu motil jo je vodometa
umetni z mlado sužnjo vred.
Oba preglasno sta ji že šumljala
in pela vsak po svoje in kramljala . . .
Nevoljna odhitela je odtod,
pa šla je v atrium v intimen kot
in skrila se . . . Ni našla še pokoja . . .
Ne! Biti hoče čisto sama svoja . . .
Naposled! V svoji sobi je sedaj.
V razkošni mali sobi njen je raj.
Tu blagodejna, ljuba je samota,
všeč srcu njenemu je ta tihota . . .
Tla lep so umetniški mozaik,
po stenah vrsta klasičnih je slik.
Slikar na stene dihnul je bogove
in v svetih gajih marmorne hramove.
Tu, tam vrti ples nagih se devic
na sredi šumnih rimskih veselíc . . .
Srebro, zlato po sobi se leskeče —
sledovi bivšega bogastva, sreče . . .

Marcella sede, pódpre glavo v dlan' . . .
Premišlja ves pretekli lepi dan . . .
Spet bila ga je videla . . . Občutek
ljubezni svež živi še ta trenutek
na duše dnu . . . In sklep je njen gotov.
In ve, da volja dobrih je bogov,
da Aelianova je zdaj nevesta!
Zastavonoši mlademu bo zvesta! . . .
Valerius Aelianus — to ime
deviško osrečuje ji srcé . . .
Ob jaspisovo mizo dragoceno
opira laket beli . . . Glavo njeno
poljubil je poslednji solnčni žar . . .
Valerius . . . Kaj drugi so ji mar!

Pa skloni k skrinji se na tleh ob strani
z okraski bronastimi okovani,
odklene z drobnim ključkom jo . . . Zaklad
zasveti se v hranilnici tej zlat.
Cekinov kupček se na dnu leskeče.
Denar ta naj bo pórok njene sreče.
Zastavonoši ga pokloni v dar
za doto, kadar bosta srečen par . . .

Marcella jemlje zlate v roke, šteje
in šteje jih med prsti in se smeje
od tajne sreče, ki čez kratke dni
se v mladem srcu njenem naseli.
In polne te bodoče tihe sreče
nad skrinjo drago sklonjena šepče:
„Deset . . . pa dvajset . . . trideset . . . še, še!
Oh štirideset, petdeset jih je!
Kako se svetijo ti lepi zlati!
Že smem se malko ž njimi pobahati . . .
Prištedjen vse, prihranjen je denar.
Prenekateri vmes je ljubek dar
sorodnikov, sorodnic . . . Leta mlada! . . .
Emona vsa me je imela rada,
ko tekala okrog sem črnih las
in kazala ljudem vesel obraz
kot dete nežno . . . Kak se to leskeče!

Prinese li zlato mi to-le sreče? . . .
Kako na kamnu ta zlatnik zveni
in poje, da srce se veseli!
Še skoro novi, kakor šele lani
bi bili v Rimu našem nakovani! . . .
Pa ni jih jeden cesar sam koval
in vse ni jeden sam vladar izdal.
Različne na cekinih so podobe,
gotovo niso vsi iz ene dobe . . .
To Maksiminian je, rimski car,
to Diocetianus, sovladar
njegov . . . Obraz je ta-le Konstantin
Veliki . . . To Konstancijev cekin
in ta Konstansov . . . Pričajo napisi
razločno čitni nad podoborisi.
O varno shranjen bode moj zaklad,
nobeden ne odnese mi ga tat!
Da, to nekoč bo moja mala dota . . .
Dovolj bo za Marcello taka vsota.
Oh, ko bi oče živel še, da, da,
imela skrinja ta bi več zlata!
No, pa saj tisti, ki me vroče ljubi,
le mene ljubi in le mene snubi . . .
Nikoli ni še prašal za denar.
Več ko zlato sem vendar jaz mu mar! . . .

Marcella spet zaklene si zlato . . .
Na vratih nekdo je potrkal — kdo?
Glej v sobi mati njena se pojavi.
Marcella vstane, nemo jo pozdravi . . .
Matrona je častita sivih las,
očij je njenih duhovit izraz.
Poljub pritisne svoji lepi hčeri
na čelo, pa ji reče: „Ne zameri,
če motim te . . . Saj vem, s čim se pečaš . . .
Pokaj skrivnosti pred menoj imaš?
Kako, da zarudevajo ti lica?
Zlatnike šteje moja golobica!
Pokaj bi bilo pred menoj te sram,
Marcella? Veš da rada te imam,

pa ti želim vsak dan najboljše sreče.
Bogastvo res ni to zlato bleščeče,
ki sama si si ga prihranila.
No, pa saj ženin tvoj je bogataš
in vem, da malko rada ga imaš
in snubca se ne bodeš bránila...
Veliko takih snubcev ni v Emoni
ko snubec tvoj, tak imovit meščan,
postaven mož, patricij dobro znan...
Le priporočaj se že zdaj Junoni.
Predpoludnem bil zopet je pri nas,
pa prišel ni bil ravno pravi čas:
Ti tisto uro, ljubica Marcella,
baš k teti Horaei si odhitela.
In žalosten je bil častilec tvoj,
ker videl ni neveste pred seboj.

Marcella.

In kdo je to?

Mati.

Še prašaš, dete moje?

Marcella.

Res, temne so mi še besede tvoje.

Mati.

No, Decius Avitus, naš meščan!

Kaj, ta bogati mož ti je neznan?!

Marcella.

Neznan!... Kdo neki ta je čudni ujec?

Mož duši moji je docela tujec!

Mati.

Res?!... Hčerka, ti opešal je spomin?

Marcella.

Pripoveduješ bajko iz davnin?...

Mati.

Glej, glej, kako nevedno se mi dela

in draži me, se smeje mi Marcella!

Že čisto tuj ti je njegov obraz?

Pa tolikrat on bil je že pri nas!

Saj dobro veš, da te Avitus ljubi

in tudi veš, da te za ženo snubi...

Marcella.

Pa veš ti mati, če ga ljubim jaz?

Mati.

Ah, dete moje! To opravi čas...

Da, pride čas in ž njim ljubezen pride
in srce s srcem najde se in snide...

Marcella.

Nikoli! Ne, nikoli! Snubec ta
ne bode imel mojega srcá,
ne roke moje!

Mati.

Ljubo moje dete,
poslušaj moje tehtne, modre svete!
Bogata žena boš in srečna boš!
Posestvo krasno ti ima ta mož.
Njegova hiša je v Emoni znana,
saj lepše nima naša dekumana.

Marcella.

Naj ga ima bogastvo, naj ima!
Pa ž njim ne kupi mojega srcá!
Srcé sem svoje sama darovala
in ženina sem sama si izbrala...

Mati.

Tako, tako?!... Če pa je res tako,
Ne maram siliti te več! Naj bo!
Pa bodi srečna, draga hčerka moja!
Saj samo to želi ti mati tvoja!
In kdo je tvoj?

Marcella.

O saj ga že poznaš!
Saj parkrat že obiskal dom je naš...
Valerius Aelianus...

Mati.

Ej vojaka
si si izbrala, lepega junaka!

Marcella.

Da, ženin moj najlepši je vojak
emonske legije, mlad in krepak!

In v prsih bije mu srcé pošteno,
da boljše moško ni srcé nobeno.
Zastavonoša ta . . . Kako imam
ga rada! Saj še danes pride k nam,
obljubil mi je davi . . .

Mati.

Naj prispeje,
da vidim snubca tvojega čim preje!
Če našla v njem moža si res svoj vzor,
naj zveza ž njim ti sreče bo izvor.
Ničesar drugega ti ne želim!
Marcella moja, bodi srečna ž njim!

In sužnja Zoë odpre v sobo vrata
vsa okovana z bronom, dvokrilata . . .
Kdo tik za sužnjo stopil je na prag?
Lep vitkostas in črnolas vojak.
Ko jelka v gori raven se postavi
in po vojaško resno brž pozdravi.
Od nog do glave čvrst in cel Rimljan,
poznaš mu na obličju: mož južan . . .
Težko da bil bi par mu kdo v Emoni.
Globoko se obema damama prikloni . . .
Marcella ga predstavi: „Ženin moj —
Valerius Aelianus . . . Zevs s teboj!“

Mati.

Naj srečo nam prinese prihod tvoj,
Valeri Aeliane, gost moj dragi!
Še pozdravljam te na mojem pragi!
Spoštuješ, slišim, mojo ljubo hčer?
Pa dobrodošel! . . . Zanimiv večer! . . .

Valer. Aelianus.

Častita mati, čislana matrona!
Krasnejše deve nima vsa Emona,
ko krasna je Marcella, vaša hči!
Za njo že dolgo srce mi gori.
Zaljubljen sem že dolgo, dolgo vanjo
in noč in dan jaz mislim samo nanjo.

Dozôrel sanj najlepših sklep je moj,
zato sem moral priti k vam nocoj:
Hoteli bi, matrona Gâja, mati,
Marcello svojo mi za ženo dati?

Mati.

Zet Aelianus mi bo jako všeč!
Pa to, Marcella, je pač tvoja reč,
da omožiš se prav po svoji volji.
Zabraniti več nečem ti nikoli.

Marcella.

Da, ljubim ga Valerija gorkó
in samo njemu svojo dam rokó.

Mati.

Vesela sem, Valeri, če jo ljubiš,
in rada vidim, da Marcello snubiš.
Oh, škoda, da več Gajus ne živi,
ko zdaj nevesta je njegova hči! ...
Drugače vse je bilo v hiši naši,
zlatarjevi so bili bogataši.
Odkar moj mož podjetni je umrl,
bogastva vrelec se nam je zaprl.
Potem napadali so nas barbari,
Emono so pustošili požari ...
In hiše naše blesk in ves sijaj
njen umetniški — ta je bil nekdam ...
Kar vidiš še, Valeri, so sledovi
srečnejših dni ... Verjemi Gaji, vdovi!
Berači nismo — pa zlatarski stan
ni najpremožnejši današnji dan ...

Ko duh prikaže spet se Zoë mala,
pa migne Gaji ven ... Samá ostala
pri mizi zaročenca sta, samá ...
Drug drugemu si zreta v dno srcá!
Valerius ovije svojo rôko
okrog vratu Marcelli in globoko
se potopi v prekrasne ji oči,
poljubi jih, šepče, govori

in govori ji strastno, koprneče,
 poljublja vmes ji ustnice rdeče.
 iz ust mu vro besede plameneče:
 „Marcella, ti moje si čisto zlato!
 Kaj mari kovano mi tisto zlato,
 ki varno zaklepa ga skrinja in hrani,
 pred lakomnim tatom ga noč in dan brani!
 Kaj meni vse tisto bogastvo je mar,
 ki imel ga kdaj je tvoj oče zlatar!
 Ti sama si dota bogata, največja,
 ti sama najdražji zaklad si in sreča!
 Kaj žlahtnih je kamenčkov mrtvi mi lesk!
 Oči tvojih živih mi ljubši je blesk!
 Marcella, Marcella! Vsa tvoja krasota
 najvišja v Emoni dekliška je dota!
 In tvoje nedolžno ljubeče srcé
 in delavne tvoje in skrbne roké
 in duša udana mi tvoja iskrena —
 kje enaka na svetu je cena?
 Bog Mars mi pripasal vojaški je meč,
 pa, ljubica sladka, ti zdaj si mi več!
 Ti Venus si moja olimpska prekrasna!
 Kako obožavam te, boginja jasna,
 in ljubim te, ljubim, ti solnčni moj žar!
 Ti blaženost moja, življenja moj čar!
 Marcella, glej, danes nevesta si moja!“

Marcella.

Da, tvoja sem, Valerij, samo tvoja!
 Zato pa nekaj straši me, skrbi...
 Je res li, da nam vojska spet grozi?
 Pri teti Horaei sem nekaj čula...
 Oh, če sovražna sila bi razsula
 Emono nam predrago!... Nikdar
 ne bila midva bi poročen par!

Valerius Aelianus.

Kar čula si, so temne govorice...
 Utegne biti nekaj v njih resnice...
 Pomisli, kolik naš je rimski svet

in koliko pretrpel je že let,
opasnih let, nemirnih in viharanih!
Sosedu so sovražni krog in krog
mej naših in nebroj barbarskih rok
istega že po rimski se državi,
da nam razbije jo in da nas zgnjavi!
Kaj misliš, da na svetu mir je kdaj?
Ta svet je večni boj in dirindaj...
Ne boj se...

Marcella.

Ne bojim se le za sebe,
bojim se tudi, ljubček moj, za tebe...
Primitivianus pa je one dni
prinesel strašne Horaei vesti...
In sosed naš Primitivian ne laže...
Kaj se zgodi, to v kratkem se izkaže...

Valerius Aelianus.

Primitivianus je prijatelj moj...
Kaj ve, izvem od njega še nocoj...
Tačas pa ne vznemirjaj se, Marcella!
Proč strah in skrb! Pa bodi mi vesela!
Ne zabi name!... Daj mi še poljub!

Marcella.

Zdravstuj, Valerij, ti moj sladki up!
In povrnila se je mati Gaja
in sedla k mizi: „Glejte si, od kraja
kako otožna si bila poprej,
a zdaj si vsa drugačna, vsa vesela!
Ostani, golobičica Marcella,
mi dobre volje v hiši še poslej!“
Valerij vstane: „Moj poklic me zove
in služba goni, žal, od vas me proč.
Pogledat idem k stražam na zidove...
Na svidenje, gospá in lahko noč
z Marcello vred!...“

Mati.

In jutri zopet pridi!

Marcella.

Da zdravega te duša moja vidi.

Jos. Premk:

Krona v višavi.

(Konec.)

Poročila sva se torej, a s tem se najino življenje ni skoro nič izpremenilo. Če sem sedel pozno v noči pri svojem delu, se je sklanjala ona v sosedni sobi nad svojimi knjigami in malokdaj se je zgodilo, da bi igrala vlogo zaljubljenih zakonov. To je nama bilo tuje in smešno. To me je veselilo in bil sem zadovoljen in srečen, da sem imel žensko tako sorodne duše. Če sva se prepirala, ni bil najinemu prepiru vzrok kak družinski dogodek ali kaj enakega, kakor se dogaja v zakonih, temveč ta ali oni slavni učenjak, ki je trdil o tem in onem drugače, kakor sem mislil in dokazoval jaz. In tako je nama teklo življenje v soglasju in zadovoljnosti kakor pred poroko. Če se je zgodilo, da sva si stala nasproti nekako razmišljena, dejal bi — kot mož in žena, sva bila nerodna in sva se zdela smešna drug drugemu. Toda to se je zgodilo redko in če sem kdaj pozneje razmišljal o takih dogodkih, sem se čudil, da se je sploh moglo zgoditi. Saj v zakonu nisva iskala drugega, kakor najine skupne duševne izpopolnitve ali boljše opore in pomoči do svojega cilja drug v drugem... In morda bi vživala to neskajeno zadovoljnost še danes, da se nama ni rodilo — dete. Deček je bil in Eleonora ga je bila vesela, da je na moje veliko začudenje kmalu jela zanemarjati knjige in svoje študije in živela le bolj otroku. Ko je postala mati, se je izpremenila popolnoma: govorila je le o njegovi bodočnosti, skrbela za njegovo odgojo, in knjige so počivale zapuščene na njeni pisalni mizi, kamor je sedla le redko, a še tisto le za malo časa. Nekdaj resna in duhovita, je postajala razposajena, skoro otročja in nikakega sledu o doktorici modroslovja bi ne zasledil v njej, kdor ni vedel za njene zmožnosti, kakor jaz, ki me je ta njena izprememba naravnost užalostila. Za pogovore, kakor nekdanj, ni bila več; vse njene misli so se sukale menda edino v materinstvu, in takrat sem spoznal, da si ženska pač ne more želei lepšega cilja in večje sreče — kot poslati mati.“

Dominik se je pri tem nekoliko zamislil, kakor da gleda v duhu slike in dogodke iz preteklosti in je nadaljeval čez nekaj časa bolj tiho:

„Takrat sem izgubil vero v ženstvo, to se pravi — prepričanje, da bi mogla vršiti ženska z moškim iste dolžnosti in pravice . . . Smešno, da more toliko plemenitih in globokih misli in zmožnosti, kakor jih je nosila v svoji mogočni duši Eleonora, uničiti neznatno dete. Pa zgodilo se je! A prava nesreča še ni bila v tem, da mi je porodila dete, temveč, ker je bil mali Rudolf bebast in ves nadložen. Zdravniki so dognali celo, da ni pri zdravi pameti in resnično se je kazalo tako na otroku. Eden izmed teh modrih strokovnjakov ji je celo utepel v glavo, da sva kriva njegove duševne zaostalosti midva, ali bolje — jaz. In to je poklicalo nad me pravo prokletstvo. Živela je v strahu, da ne porodi zopet, a mene je sovražila, dasi od začetka ni kazala naravnost svojega srda. Sčasoma je prišlo tudi to in lice ji je zatemnelo, kadar me je zagledala. Deček je v četrtem letu sicer umrl, a s tem se ni nič izpremenilo. Eleonora je hodila okrog zamišljena in temna; upal sem, da se zateče sedaj vsaj zopet k svojim študijam, a to jo je že davno minilo. Naposled sem zvedel, da občuje z nekim igralcem. Tako nizko je padla nekdanja občespoštovana in občudovana doktorica Eleonora, a meni je bilo žal samo njenih lepih zmožnosti, ki so izginile v tako žalosten nič. In ločila sva se, kakor je želela, nakar je odpotovala z dotičnim človekom v Italijo. Nekateri so govorili, da se je vanj resno zaljubila; koliko je je bilo v tem resnice, ne vem, ker se za stvar nisem zanimal. Čemu tudi, zame je bila že davno izgubljena!“

Posilil ga je kašelj, da je moral prenehati, in ko se je umiril, se je naslonil zopet nazaj v naslanjač. „Tak vdovec sem, vidiš, Andrej. Sedaj ti je menda jasno, da z mojo ženitvijo ni nič,“ se je posmehnil trpko in skoro zlobno.

Tiho je bilo nekaj časa v sobi. Dominik je gledal v tla in stiskal ustnice, da se mu je pregibala redka, osivela brada; župnik Andrej pa je gladil z desnico mizni rob in je gledal zamišljeno predse.

„Vidiš,“ je izpregovoril naposled zamolklo — „tako srečo uživajo tisti, ki hočejo z umom zatreti srce.“

Dominik ga je pogledal skozi polzatisnjene trepalnice in je odvrnil mrmraje:

„Ko bi se ne porodilo dete, bi slavila oba drugačen konec!“

„Seveda,“ je prikimal župnik — „a zakoni narave so trši od železa in ne ubeži jim nikdo, pa če kljubuje še tako in tako . . . Leonora ti je dokazala, da prave sreče ni najti na tvoji poti.“

Dominik je nekaj časa molčal, nato je zbral obraz v temne gube in je zamahnil z roko.

„Če sem žrtvoval že toliko, naj žrtvujem še svoj konec, ker bolj ko kdaj, se mi hoče spet zdaj, da zastavim znova svoje moči in pričnem z novo silo, saj sem počival skoro tri mesece! Čudno, da sem se dal tako premotiti. Škoda izgubljenega časa!“

Župnik Andrej ga je pogledal očitajoče in skimal.

Dobro smo ti hoteli in že sem mislil, da se izteče vse lepo, kakor je bilo namenjeno, a sedaj si zopet stari čudak. Težko je s teboj, Dominik, in vem, če bi te tudi danes sprijaznil z mislijo, da ostaneš in pozabiš na preteklost, čez par dni bi bile tvoje misli zopet drugačne. Torej odhajaš? In zaradi bolezni, praviš?“

„V Italijo,“ je odvrnil Dominik odločno.

„Morda se sestaneš celo z ženo,“ je opomnil župnik. „Želim ti vso srečo in obilo uspeha pri tvojem delovanju, a zdi se mi, da se ne vrneš nikoli več!“

Potem sta govorila še dolgo. Župnik Andrej ga je skušal pregovoriti, a Dominik je vztrajal pri svojem sklepu in postajal h koncu zadirajoč in osoren, da si župnik Andrej ni vedel tolmačiti njegovega vedenja . . .

Ko je odšel, se je gostil v sobi že večerni mrak in župnik, ki je gledal za njim skozi okno, je videl, kako je počasi izginila za župniščem sklonjena in upognjena senca.

Od brdov se je raztegnila po dolini lahna megla, pomešana z mrakom, in mrzel veter je pihal Dominiku v obraz. Napravil je par naglih korakov, kakor da se hoče podvzati, a je kmalu obstal in dihal trudno in onemoglo. Hladen zrak mu je legal neprijetno na pljuča, da je tiščal venomer robec na usta. Pa vse to je Dominik komaj čutil, njegove misli so bile daleč od zlatopoljske doline, daleč od vsega, kar ga je obdajalo. Njegova duša se je kopala razkošno v mladem hrepenenju, prav kakor nekdanj, ko je vesel in močan zapuščal očetov dom. Visoki svetli cilji so žareli pred njim, še vsi nedoseženi, do katerih se je napotil zopet z novo odločnostjo, novo močjo . . . Zdelo se mu je, da se širi pred njim vse nebo v mogočni slavi in sredi te mamljive krasote je zagledal krono, ki ga je vabila iz dalje še vedno . . . Krvavordeča zarja je lila svojo luč daleč na okrog, najvišje gore so se svetile v njenem blesku in sredi te mogočne zarje je videl svoj slavní konec . . . Tja, tja mora dospeti, kakor se je namenil, kakor je obljubil. A pot je še dolga, in krona v njej se sveti še v večji dalji . . . Hiteti mora, ker dolgo je že hodil in morda konec ni več daleč . . .

Po mračni, sneženi poljani je hitel in omahoval Dominik s hropečimi prsi in oči so mu bile izbuljene proti nebu . . .

Na domačem pragu se je zgrudil, da je udarila njegova glava votlo ob vrata.

Jakob in Manica sta prihitela z lučjo, a ko sta zagledala njegov čudno spačen obraz, je izginila iz njunih lic vsaka kapljica krvi.

Takrat je planil Dominik kvišku in je kriknil s pretresljivim glasom:

„Bliža se . . . držite jo! . . . Krona je moja!“

„Kriste, usmili se!“ je viknila Manica in luč ji je omahnila in se zdrobila na tleh v drobne kosce.

Jakob ga je prijel; a komaj se ga je dotaknil, se mu je zgrudil v naročje.

„Zblaznel je,“ je zamrmral in se tresel strahu.

Ko so ga prenesli v podstrešnico in ga položili na posteljo, se je prebudil iz oмотice in pogledal okrog sebe mirno in trudno.

Ob postelji so stali Jakob, Cila in Manica prestrašeni in zmedeni, in ko jih je pogledal tako mirno, se jim je nekoliko razjasnil obraz.

A vendar je ostal Jakob pri njem vso noč. Pa Dominik je spal mirno, dasi ga je včasih dušil hud kašelj in se je prebudil šele proti jutru.

„Kaj sediš tu?“ je povprašal Jakoba in ga pogledal začudeno.

Jakob je vstal in je odšel s skrbnim obrazom, kmalu potem pa je odšel zamišljen in resen proti vasi.

Popoldne sta prišla tržki zdravnik in župnik Andrej. Pa opravila sta hitro, in ko ga je vprašal Jakob v veži, kako je z Dominikovo boleznijo, je zdravnik zamahnil z roko in zamrmral:

„Halucinacija!“

Jakob ga je pogledal začudeno in se je nato vprašujoče ozrl v župnika Andreja, ki je prikimal in dejal sočutno:

„Revež je.“

Nato sta odšla, in Jakob Klander je vedel o Dominikovi bolezni ravno toliko kakor poprej. Samo župnikove besede so mu šumele v mislih in hodil je po sobi in ni vedel, kaj bi storil.

Dominik pa je vstal že pred poldnevom in sedel k mizi. Kakor v meglenih sanjah se je spominjal prejšnjega večera in ko je skušal misliti in dognati natančneje, ni vedel naposled, so ga li resnično prinesli v posteljo, ali se mu samo dozdeva. Ali nekaj se je moralo zgoditi, ker po vsem telesu je čutil težko utrujenost

in glava mu je bila vroča kakor posuta z žerjavico. Peklo ga je v sencih in pred očmi se mu je temnilo, da je komaj razločil črke v knjigi, pa se je premagoval in ostal pokonci. Šele proti večeru je začutil, da ga zapuščajo moči in da mu je v prsih tesno in težko.

Ko je vstopila Manica, jo je poprosil, da mu je pomagala v posteljo. Ponoči je spal Dominik nemirneje in govoril zmedeno, da je obhajala Manico groza. Proti jutru se je nekoliko umiril, a le za malo časa.

Ko sta prišla Jakob in Cila, da vidita, kako je ž njim, je nenkrat zakrilil z rokama in zakričal:

„Vzdignite me!“

Božjastno so se mu izbulile oči in žile na vratu napele. Dvoje temnordečih lis se mu je pojavilo v suhem licu in ustnice so se mu tresle. Siloma se je dvignil napol, a takoj nato je omahnil nazaj in je zastokal:

„Odprite!“

Dvakrat, trikrat je zahropel pojemajoče in rezek, cvileč glas se mu je trgal iz prsi.

„Umira,“ je Manica zavzdihnila in si zakrila oči.

A Dominik ni umiral. Počasi je zatisnil oči in je dihal mirneje in enakomerno. Samo včasih se je zganil in pogledal v okno, ki je sijalo v žarkih jutranjega solnca.

V sobi je bilo svetlo in odsev belih sten je padal na njegov obraz, da se je zdel Manici še bolj bled kot drugače.

Ko je zatisnil oči in zopet zaspal, sta Cila in Jakob tiho odšla.

Pri vratih pa se je Jakob obrnil in zašepetal komaj slišno:

„Če mu bo slabše, naju pokličita, da stopim po župnika.“

In Manica je sedla spet k postelji in se žalostno zagledala v solnčno pomladansko jutro, ki se je smehljalo skozi okno. Pa bila je trudna od prečute noči in sama ni vedela, kdaj so se ji zatisnile trepalnice v trdnem spanju.

Ni vedela, koliko časa je spala; a ko se je prebudila, je zagledala čisto pred seboj Dominikov obraz, ki je bil raztegnjen v spačenih potezih in njegova roka je težko počivala na njeni rami.

„Manica,“ je šepetal, in oči so se mu svetile v čudnem blesku, — „pomagaj mi k oknu —“

Manica se je prestrašila, da so ji utrpili vsi udi, ker curek rdeče krvi je potekel iz Dominikovih ust po njegovi beli srajci.

„Manica . . . odpri . . .“ je izpregovoril in vztrepetal po vsem telesu kakor v silnem krču.

Takrat se je dvignil in se oklenil Manice z obema rokama.

„Manica . . . tvoj obraz je svetel kakor . . . krona . . . moje sreče! . . . Kje si bila . . . ko sem te iskal! . . .“

Še večji curek krvi mu je bruhnil iz ust, stekleno so se mu zasvetile oči in na to je omahnil Manici v naročje.

Manici se je stemnilo pred očmi in omahnila je z Dominikom, ki se je krčevito oklepala njenega vratu.

Ko se je zavedla, je ležal poleg nje z zatisnjenimi očmi in se ni ganil.

Odhitela je po stopnicah navzdol in ko je opotekaje vstopila v izbo, hotela je zakričati, a glas ji je zamrl v grlu in zgrudila se je nezavestna.

Takrat sta se Cila in Jakob spogledala v strahu, a takoj na to žalostno povesila oči, ker vedela sta oba, kaj se je zgodilo . . .

F. S. Finžgar, Naša kri. Igrokaz v 4 dejanjih. Katoliška bukvarna. Ljubljana 1912. 8°. 84 str. Cena broš. 1 K 40 v.

Da je g. Finžgar večini čitačočega občinstva simpatičen pisatelj in da mu sodi, vsaj med najbližnjimi njegovimi, slovstvena corona civica, to poudarjati, menim, bi bila jalova banalnost. Njegovim dosedanjim delom (romani, novele, igrokazi), ki se odlikujejo po gibčnih alirah, se pridružuje gori omenjena izvirna štiridejanka. Ker ji je snov zajeta iz francoske dobe, se je „Naša kri“ dostojno uvrstila med ostale literarne proizvode zadnjih let, ki se pečajo s tem koščkom naše zgodovine pred sto leti. Nazor suhoparnega, samo znanstveno raziskujočega zgodovinarja glede Francozov v naših deželah utegne biti za lek drugače nijansiran, nego si ga izluščimo iz ozračja Finžgarjeve igre. Takisto pa je treba podčrtati, da je subjektivno mnenje ljudstva o novih zavojevateljih brez dvoma pravilno pojmovano in predočeno na sprejemljiv način.

Osnutek fabule, ki se godi l. 1813. na Gorenjskem, bi se dal skržiti na sledeče podatke: Vsled Napoleonovih vojsk do kosti oguljeni kmetje se branijo plačati novi davek; zato jim francoski častnik Renard zapove postaviti za armado par mladencev, ki se pa vsi skrivajo po hribih ter delajo tujcem sto nepravil. Zbog napada na vojaštvo se glasi najnovejši ukaz, da se morajo tekom enega tedna prijaviti vsi skrivači. Ko pa v dotični občini neznani zlikovci oropajo pošto in pobijejo dvojico Francozov, je mera jeze proti neposlušnežem in vstašem zvrhana. Vedoč, da dobi od generala Belottija pomoč le, ako gre posadki za življenje, se dá Renard pregovoriti do zvijače: zahteva od župana Borštnika strogo kazni ali pa hčer Jerico. Hoteč rešiti sovaščane pred osveto in preverjena o smrti svojega fanta-kontrabanta, se dekle požrtvovalno odloči za zakon s častnikom. Kar ji prinese hlapec Matija šopek — pozdrav od njenega Štefana; Jerica očita Renardu laž in prevaro, on zvrča

sleparstvo na hlapca; možko se spopadeta, Francoz odnese nevarno rano na roki. Dasi deklica po tej novici ostane zvesta prvotnemu ženinu, se oficir maščuje plemenito z odpuščanjem: svoje ljudi pošlje omagujočemu generalu na Ljubelj, sam ostane izročen vaščanom na milost in nemilost. Vendar ko začuje z gora samozavestno petje fantov, skrivačev, odjaha vkljub boleznim za odšedšo četo.

Pisatelj nam je poklonil z „Našo krvjo“ res nekaj našega, pristno domačega. Njegovi kmetje so brez izjeme gorenjske grče, ponosne korenine, ki se ne usločijo zlepa pred tujim gospodovalcem. „Da, da, to ljudstvo! Nikoli ga ne bo ukrotil meč, nikoli! Gospod Turbot, pomnite, nikoli!“ Tu je maire Borštnik, ki tvega svoj tilnik s tem, da prikriva ubegle fante, mož, ki je najhujše razžaljen, ko mu nasprotnik pripisuje zmožnost, da se znese nad bolnikom; tu je malce bahavi Gašper iz Zapotoka, ki mu hudomušni sosed očita, da s prazno možnjo po mizi poka, in ki po starinski šegi ob slovesnejših prilikah govori v rimah ali proiznaša svoje misli v sentencijsnem slogu, na pr.: Tako se bodo spopadli, da bo drenov klin vodo dajal. Dialog je prav pogojen, kmetje ne izgube svojega humora niti ob težkih časih; radi si privoščijo dovtipen odgovor, šaljiv odgovor, pa magari bi bil samo besedna igra. Tu srečavamo zgolj poštenjake, naše kakor tuje, med katerimi bi bil konflikt nemogoč, da ne snuje nad njimi vis maior cesarske oblasti, ki zapleta v medsebojen spopad klene značaje, kreše trdo voljo ob še trjo. Celo sovražnik se nam prikupi, prorokuječ županu, da pride dan, „ko ta vrli narod seže jugu v roke in se dvigne močan kakor steber iz stiske in bede.“ Nihče menda ne bo dvomil, da je „Naša kri“ najboljši ljudski igrokaz — ljudski ne zato, ker se konča s poroko in pirovanjem — in da ne bo zgrešil smotra pri onih, ki jim je namenjen. Samozavest se mora okrepiti, ko sliši takele odločne besede: Če nam požgo, si sezidamo drugo hišo, če pojedjo živino, zaplodi se druga, grunta nam ne snedo; grunt ima korenine do pekla — in jaz ga bom užival.

Anton Debeljak.

Dr. Anton Breznik, Izreka v poeziji. To zares bistro programsko razpravo je objavilo VII. izvestje knezoškofijske privatne gimnazije v Šentvidu pri Ljubljani. Ta lična razprava, ki jo je g. pisatelj porazvrstil na sedem odstavkov, podaja učiteljem slovenščine sploh — t. j. i profesorjem in jezikoslovcem, pa tudi učiteljem v ljudski šoli — dalje pisateljem, zlasti onim, ki skladajo spise v vezani besedi, važnih pravorečnih pravil, z jasnimi vzgledi podprtih. — V pisavi (pripoveduje prvi odstavek) razločujemo predpono *v* (*və*) in predpono *u*, izreka pa ne pozna tistega razločka, ampak razločuje drugače. Zapadna narečja izgovarjajo v vseh slučajih *u*, vzhodna pa na koncu besed in pred nemimi soglasniki izgovarjajo *f*, pred zvničimi soglasniki pa trdi *v*. Taka izreka velja za vsak *v*, bodisi da se rabi kot predpona ali kot predlog ali da spada k deblu. Ako pa pride *u* (*v*) za vokalom, tedaj se združi z njim v diftong n. pr. smrdi ko vdab (izgovori: smrdi kou-dab). Tukaj se mi vidi, da bi bil moral g. pisatelj še pripomniti, kakšno vlogo da igra ritem. Če je namreč predstojeci vokal slabo naglašen, tedaj se *u* (*v*) spoji z njim v diftong, če je pa krepko naglašen, tedaj se pojavi vmes nekaj oddih in po tem presledku sledi v tezi samostojen *u* — n. pr. „déklicá nēu-smiljená“ pa „nē-u-smiljenó sréc“ (v obeh slučajih shema: *u—v—v—v—*) ali pa „siróti ubógi“ (izg. siroti-u-bogi: *u—v—v—v*) nasproti „moré u-bóz'ga kmeta“ (*v—v—v—v—*). Isto velja tudi za *vz* (*uz*) n. pr. „róko vzdigni“ (izg. ró-kou-zdigni) pa „rokó vzdigni“ (izg. rokó u-zdigni).

Če se predlog *v* izgovarja sam zase, tedaj tvori pravi zlog in je = *u*; šolanci so pa začeli samostojno izrekani predlog pisati kot *vě*, kar se je izgovarjalo

kot *u* — pa je za slovensko fonetiko prava spaka! Ta *u* je po staroslovenskem *u*, oziroma po hrvaškem *va* posnel in v knjigo uvedel menda Levstik; tedanji mladini pa (Kržišnik, Doksov, Gestrin) so se te nečimerne novosti z mladostnim navdušenjem oprijeli. Pred naglašenim zlogom je samostojno izrekani predlog *v* vselej *u*, če mu pa sledi enklitika, tedaj ne zadostuje, da bi mu pridejali poluglasni *ě*, ampak se mora izvršiti popolna vokalizacija, ker se je predlog spojil z enklitiko v eno besedo. Iz „v mene, v tebe, v sebe“ (t. j. u méne, u tébe, u sébe — oziroma s trdim *v* ali pa z *f*) dobimo enklitično zvezo „váme, váte, vása“. O izreki *v* za soglasnikom koncem besede ali v odprtem zlogu pravi pisatelj ravno tako, da se na zapadu govori *u*, ki ima svoj zlog, na vzhodu pa *f*, pesniki pa da smejo rabiti oboje — in to pojasnjuje na sledečih dveh verzih iz znane Stritarjeve elegije:

Krasno se zunaj žari, a črv ga znotraj razjeda (čv-ru-ga).

Oj samopašni ti črv, ti jim razjedaš osrčje (ti črf).

Ali naj bo s tem rečeno, da imamo prvi verz brati po zapadnem, drugega pa po vzhodnem načinu? Jaz bi mislil, da ne. Zopet nikar ne pozabimo na ritem. Če torej čitamo oba verza po izreki vzhodnih narečij, dobimo tudi v prvi vrstici v četrti verzovi stopici spondej „črf ga“, če pa čitamo oba po izgovarjanju zapadnih narečij, tedaj dobimo v prvi vrstici namesto imenovanega spondeja prosti daktil (čv-ru-ga), v drugi vrstici pa tudi na dva zloga razvržena oblika „čv-ru“ prav nič ne moti, ker se ta razpad na dva zloga izvrši ravno pred prepadom cezure penthemeres, za katero precej nastopi krepko poudarjeni „ti“, ki mu po stavkovi intonaciji gre krepki naglas, vmes pa je odmor, ki pogoltne z lahkoto ta zlog.

Odpor proti hijatu je sicer gospodu pisatelju priporočila vreden, vendar po njegovem mnenju ne gre, da bi ga propagirali za strogi zakon.

Ko je že g. pisatelj omembo *smetnega* hijata opremil z opombo „se sme rabiti“, bi bil lahko krepkeje zavrnil tako smeteno iznajdbo drznega izraza!

Kakor smo zgoraj videli, da predstoječi samoglasnik sledeči *u* (*v*) nase potegne in se z njim spoji v diftong, ravno tako tudi more, ako pride *nepoudarjen* zlogotvorni *r* pri nepretrganem izgovoru za kak samoglasnik, ta samoglasnik naslednji *r* nase potegniti, da *r* izgubi svoj zlog, da mu uide samostojna zlogotvornost, n. pr. „privréla je kapljica rdeče krvi“ (beri: privréla je kápljicar-déče krvi) ali pa „z nitko rdečo“ (beri: znitkor-déčo) i. t. d. Meni se tudi tukaj stvar zdi nekoliko drugačna. Nepoudarjenost zlogotvornega *ra* sama še ne zadostuje, tudi predstoječi samoglasnik, kateri naj bi naslednji *r* nase pritegnil, mora reprezentirati šibki taktov del, mora biti brez naglasa, mora stati v tezi, ako hočemo, da se mu *r* priklupi. — Gospod pisatelj pravi n. pr.: Da pesniki tudi tukaj (namreč pri zlogotvornem *ru*) ne bojkotirajo zahodne izreke, ima zaslugo samo slučajna pisava „rdeč“. Ako bi besedo pisali kako drugače, bi se bila tudi raba pri pesnikih izpremenila; to nam kažejo zgledi iz Glasnika, kjer se je mestoma poskušalo pisati „erdeč“ za splošnejše „rudeč“. Tam zahodna izreka ni prišla do veljave, n. pr.

Od nje je lila kri erdeče tamna. —

Valjavec, kot Gorenjec reprezentant zapadnega narečja in mož izredno tenkega posluha — vsaj je vendar on utemeljitelj slovenskega naglasoslovja — pa bi bil zapadni izreki vzkratil veljavo? Neverjetno! Jaz mislim marveč, da je Valjavec dobro čutil, da mora za naglašenim vokalom v besedi „krf“ nenaglašeni zlogotvorni *r* ohraniti svojo zlogotvornost, da prepreči zadevanje in dotikanje dveh arz, naj že

piše potem „erdeč“ ali „rudeč“, in v tej zavesti je pisal: „Od nje je lila kri erdeče tamna“ (v—v—v—v—v—v), kajti spojitev *ra* s predstoječim vokalom je iz ritmičnih ozirov nemogoča in nedopustna. Ali ne čuti vsakdo, kako šepavo bi se glasil verz „Od nje je lila krir-deče tamna“ (v—v—v—v—v—v) s svojim antispazmom? — Iz istega razloga je tudi napačen citat Vojanovega verza:

Iz (?) vsakega prešla je lica
bolestna cvetna rdečica —

če hočemo z njim dokazati, da predstoječi vokal naslednji *r* nase potegne, kajti to bi bilo le tedaj mogoče, če bi smeli naglašati „rdēčica“ namesto „ērdēčica“ ali „rūdečica“. Ker pa rima z besedo „lica“ zahteva le naglaševanje „ērdēčica“, tedaj spojitev zlogotvornega *ra* s predstoječim če tudi v tezi se nahajajočim samoglasnikom ni mogoča, ker mora ta zlogotvorni *r* sam imeti naglas. Iz istega razloga ritmiških zahtev tudi ne velja Medvedov verz „Kot za listom list rmenéva“ (—v—v—v—v—v—v), kajti zloga „ru“, „er“ ali „r“ iz naglašene zloga ne moremo odstraniti, in zlogotvorni *r* se z besedo „list“ ne more spojiti, ker je sam v arzi in ker pred njim ne stoji samoglasnik. Če pa zlogotvornega *ra* ne moremo odpraviti, imamo antispast.

O predlogu *s* — *z* pravi g. pisatelj, da se govori in piše pred nemimi soglasniki kot *s*, pred zvonečimi kot *z*, pred sikavci in šumevci kot *sz*; vendar bi po mojem mnenju lahko rekli, da spada tretji primer pod pravilo izraženo v 6. odstavku govorečem o podvajanju glasov, ki pravi, da če zadeneta skupaj dva *enaka* glasnika, se ne izgovarjata vsak posebej, temuč se govori le en glasnik, le da se z glasom pri tem nekoliko pridrži n. pr. *š*seboj, *š*šibo, *z*zobom, *z*žalostjo, vendar pa moramo priznati, da nagiblje v zadnjih primerih predlog *z* že precej na *s*, dasiravno ni „sasvim“ *sz* (oziroma *sē*). Če perhoresciramo že *vē* in *kē*, odklonimo z istim razlogom še *sē*, ne le pred drugimi soglasniki, ampak tudi pred *s*, *z*, *š*, *ž*, in če učimo, da se more predlog *k* popolnoma strniti z besedo, s katero se veže, da ne more imeti sam zase zloga ter se ne sme izgovarjati samostojno — torej da pišemo: *k* cerkvi, *h* kovaču, *k* zemlji, izgovarjamo pa: *k*cerkvi, *h*kovaču, *g*zemlji . . . tedaj strnimo v izreki tudi *ssilo*, *ššolo* i. t. d. —

Najvažnejši za naše pesnike pa je zadnji (7.) odstavek, ki govori o čistosti rim in o žalibog rapidnem propadanju zdravega smisla za blagoglasje in pravo vzporednost zvokov v rimah. Tukaj si mislim naj bi bil gospod pisatelj onim pisateljem, ki se silijo s pisavo v vezani besedi in rimanih verzih, izpregovoril še bolj resno besedo, naj ne žalijo naših ušes s pokvečenimi rimami, ki kažejo sicer očem iste črke, toda zaradi različnosti vokalov ne nudijo pravega soglasja za posluh. Pa tudi urednikom leposlovnih listov naj bi bil dal posvarilo, naj ne sprejemajo in ne razširjajo — dobremu okusu na kvar — včasih tako grozno zanikrno rimanih verzov n. pr.

To gre naj rakom žvižgat, kosom *pet*
kaj smeha sinjepolti tvoj *šepet* ali pa

V minolo dobo mladih *let*
mi splava v dušo tvoj *pogled* ali pa

Oj Micka, ti rožica moja *sladka*, (!)
le primi kozarček, to zdravje *ti dá*. —

Bože moj, kdo je še kdaj naglašal pridevnik „sladká“; „on se jej *sladká* in priličuje“ bi pa že rekli. — S tem še ni rima ugotovljena, če postavimo na rimani zlog napačno naglasno znamenje, če pa živ kršt pod božjim solncem nikdar in nikjer tako ne izgovarja. — Hudo filipiko zaradi zanikrnih rim so torej zaslužili i vihravi kovači verzov pa tudi popustljivi naši redakterji. Upamo, da se g. Breznik o priliki še povrne k temu predmetu, da si zasluži še večjo hvalo.

L. Pintar.

Abditus, Socialni problemi. Eseji. V Ljubljani 1912. Založil L. Schwentner. V. 8^c. 234 str. Cena broš. 3 K 60 v, vez. 4 K 60 v. — Knjigo priporočamo; daljše poročilo smo morali odložiti za prihodnjo številko.

Novi akordi. XI. leto št. 1 in 2. — Iz književne priloge veje pesimizem in ostra kritika našega muzikalnega življenja; obe številki pa nam kažeta slovensko glasbo kot mlado, pa čvrsto drevo v krasnem pomladnem cvetju. Vse ostre obsodbe Kreka in Lajovca so upravičene in umestne. Po dolgoletnem trudapolnem delu se je naše občinstvo privedlo do spoznanja, da je edina glasbena umetnost to, če 300, ali kakor pravi Lajovic, 15.000 ljudi, istočasno isti ton zapoje in pretрга. Če pomislim, da se porabi za izvajanje osemtnih pesmic in Sattnerjevega oratorija isti ogromni zbor, potem se mi nehote vrine misel, da bi utegnili pametno biti, na vrabce s topom streljati. Da bi se gojila glasba za srce, to je nedopustno. In zato vidimo posledice: nikjer izvršujočih umetnikov, ne pevcev, ne instrumentalistov, nikjer dirigentov in zborovodij, izvzemši enega, ki je pa tudi brez naslednika. In Lajovčeva obsodba o načinu petja je popolnoma pravilna. Sicer je že obsojal Hoffmeister tako sekanje pred leti v „Lj. Zvonu“, tudi ob različnih prilikah, četudi mimogrede, se je isto že namigavalo. Da je pa Lajovic naravnost brez pardona povedal svoje mnenje, zato zasluži priznanje. Da se pa v takih razmerah naša glasba v pomladnem razvoju ne posuši, ima glavno zaslugo urednik dr. Gojmir Krek, ki zbira skladatelje okoli sebe in jih navdušuje z obljubo na boljše bodočnost. In tako nam je v zadnjih dveh zvezkih zopet pokazal nekaj del svojih varovancev. Mladi stud. mus. na praškem konservatoriju objavlja „Moment“ za klavir, sicer kratko, pa zelo lepo skladbo. Če Ravnik v pridnosti vztraja, potem nam je obljubljen dober skladatelj, talenta mu ne primanjkuje. Iz instrumentalne glasbe še omenim Vazilija Mirka „Glasbene utrinke“ za klavir in Rožanca „Giga“ za gosli in klavir. Obe sta čedni skladbi, ki utegneta marsikateremu učencu napraviti veselje. Solospevi so priznanja vredni tako po obliki, kakor tudi po vsebini, saj prihajajo iz rok Lajovca, Premrla in Kreka, „Pesem o tkalcu“, „Zapel bi pesem žalostno“ in tudi „Predsmrtica“ so umotvori, v katerih pevec lahko pokaže svojo glasovno izobrazbo in — srce. V. Mirk je objavil tudi še mešan zbor „Kam hitite“, ki bo v svoji celoti zadovoljil tudi razvajeno občinstvo. Pozabiti ne smem moških zborov: „Še ena“ Oskarja Deva meni izredno ugaja. Tudi Emila Adamiča „Polonica“ in Josipa Pavčiča „Deklica, ti si jokala“ sta po svoje lepa.

Dr. Kozina.

 Slovstveni zapiski.

Aškerčev „Atila v Emoni“. V literarni zapuščini pesnika Antona Aškerca se je poleg drugih manjših rokopisov našla tudi obsežnejša epska pesnitev „Atila v Emoni“. Rokopis obsega 92, večidel po celi strani popisanih folio-listov. Pesnik je tej pesnitvi dal prvotno drugačen naslov, in sicer se glasi prvi: Aelianus in Marcella. Emonska romanca. — Drugi, lapidarnejši je: Marcella. Emonska romanca. — Tretji, za tega se je pesnik sam odločil, kakor se da sklepati iz lege listov in beležke v malem zapisniku, kjer je imel zapisane vse pripravljene rokopise, se glasi: Attila v Emoni. (L. 452.) Romanca. Napisal Ant. Aškerc. V Ljubljani 191-. — To je torej glavni naslov, kakor ga je bil pesnik namenil za posebno izdajo v knjigi; zakaj pri letnici je pripisano s svinčnikom: Letnica pride na drugo stran. — Epos je razdeljen na 7 spevov. — Rokopis je bil pesnik že pripravil za tisk; v besedilu samem je razmerno malo popravkov, vendar kar jih je, pričajo, da je pesnik tekst že pregledal. To izpričuje tudi datum, zabeležen na zadnji strani spodaj, in sicer znači po mojem mnenju 15. februarja do 2. aprila 1912. dobo, ki je v nji ta epska pesnitev nastala, 21. aprila 1912. (v rdečem okvirju) pa rok, ko je pesnik dovršil revizijo in dal tako delu svoj „imprimatur“. — Dediča po pokojnem pesniku, njegova brata, sta dovolila, da se dajo še neobjavljeni rokopisi natisniti, in sta v to svrhu pooblastila podpisane, da rokopise pregleda in na primernem mestu objavi. In tako je upravnštvo „Narodne tiskarne“ kupilo rokopis, da ga objavi „Ljubljanski Zvon“.

Kakor v „Poslednjem Celjanu“, tako je pesnik porabil tudi v tej poslednji svoji pesnitvi zgodovinsko snov, ki je kljub svoji starodavnosti postala šele v zadnjih letih, rekel bi, aktualna. Znano je namreč, da je pričel l. 1910. dr. Schmid, sedaj privatni docent na graškem vseučilišču, po naročilu nemškega viteškega reda preiskovati rimska tla na ljubljanskem Mirju in da se mu je pri tem zanimivem razkopavanju posrečilo, dognati situacijo rimske Emone, ki jo je bil l. 452 hunski kralj Atila osvojil in do tal porušil. Pri tem preiskovanju je Schmid našel dokaj dragocenih starinskih predmetov (zlatih, srebrnih, bronastih, železnih, lončenih, steklenih in kamenitih), dalje več žrtvenikov z vklesanimi napisi, sploh vsakovrstnih starin, ki pričajo o pisanim življenju tega rimskega provincialnega mesta. Vse te najdbe se hranijo sedaj v „Museum Emonense“, domačem muzeju nemške redovne komende v Ljubljani. Schmid je o uspehih svojega izkopavanja poročal v uradnem listu „Laib. Zeitung“ — doslej je izšlo 24 poročil — in ti zanimivi podatki o kulturnem stanju stare Emone so dali Aškercu dovolj snovi za njegovo epsko pesnitev, ki bi jo po glasovitem vzorcu Bulwerjevem lahko imenovali „Zadnji dnevi v Emoni“. Vsa imena, kar jih je dognal znanstvenik Schmid iz najdenih napisov, je pesnik porabil in jih nadel osebam, ki nastopajo v pesnitvi; zahajal pa je tudi sam na Mirje, da se je na licu mesta poučil o raznih arheoloških vprašanjih.

Z zapuščini sem našel tudi načrt za to romanco; tu si je pesnik zabeležil imena vseh oseb in jim določil tudi več ali manj že njih vloge. Tako ima sledeči seznam oseb: „1 a. L. Dindius Priscus, nižje vrste duhovnik Larov. Imel svojo

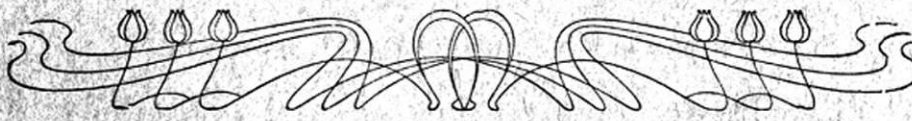
hišo, v kateri bilo svetišče s tremi oltarji: Jupitrov, Larov, eden brez napisa . . . V njegovi hiši bili tudi kovači v enem traktu. — 1. b. Kirurgova hiša, bogata; najlepši mozaik; kirurg ima orodje, pincete, bronaste reči, fibule, fine srebrne reči. (Kako je bilo kirurgu ime?) — 2. Decius Avitus . . . imel svojo hišo, v njej oltarček, ki sta ga posvetila Larom Avitova sužnja a) Laletus in njegov sin b) Doryphorus. Tudi v tej hiši bila kovačnica. Našel se tudi monogram Kristusov. — 3. Dessius in Favorinus bila dva lončarja (dve lončarski firmi) ob sedanjí Franca Jožefa cesti — torej že zunaj zidov Emone. — 4. Horaea (gospá, dama) imela svojo hišo; posvetila en oltar boginji Kibeli (Rhea Kybele), boginji polj in vinogradov. — 5. Primitivianus, bogataš, imel svojo hišo; postavil oltar boginji Nemesis, njegova hiša je bila velika; sredi hiše velik atrium, obdan s kamenitimi stebri. Imenitna hiša; našli veliko bronastih stvari. V sacelu [sacellum = domače svetišče (op. por.)] napis: Nemesi Augustae sacrum Primitivianus votum solvit merito. (Primit. izpolnil svojo obljubo z veseljem.) — 6. Gallius Exsoratus (Kdo je bil? Samo napis našli). — Nato je pripisal Aškerc s svinčnikom: Marcellus, zlatar; zato njegova hči Marcella.¹⁾ — 7. Carus Attonius Carpophorus. — 8. Sextus Vibunnus (Avitus). — 9. Tudi: Vibunnia. — 10. L. Barbius. — 11. Valerius Aelianus, zastavonoša XIII. legije. Aelianus . . . kamen je posvečen Jupitru Dolichenu (= Mitri)*.

Izmed drugih beležk, komaj čitno napisanih na reklamno pismo neke berlinske firme, naj izločim še sledeče: (ad 5) „Primitivianus, bogat žitni trgovec (in z vinom), dobiva iz Petovija neugodna poročila in jih nosi k poveljniku (emonske) legije. Priporočajo se bogovom, žrtvujejo jim . . . Valerius Aelianus daruje v svoji hiši Mitri. Horaea (kako jo vplesti?) daruje Kibeli, Dindius Priscus Jupitru . . . K temu pride znanec, krščanski duhovnik (Petrus?) in mu prigovarja, da naj daruje Kristusu . . .“ V zasnutku imenuje pesnik krščanskega duhovnika Petra, v pesnitvi mu je nadel ime Hermagoras. Da so bili v Emoni tudi že kristjani, pričajo starine in sicer bronast Kristov monogram, ki se je dal kot znak ali zastava pritrditi na drog, in lončena svetilka (ampula) z vtisnjenim krščanskim znakom. — Na podlagi teh dejstev je pesnik zasnoval romantično dejanje s konflikti ljubezni, ljubosumnosti, dolžnosti in verskega naziranja in ga vestno prepletel z motivi, ki jih je nudilo v Emoni vsakdanje življenje in bližanje hunskih čet. Tako je tudi Emona, staroslavna prednica današnje bele Ljubljane, našla vrednega slavitelja v nedavno umrlem pesniku. Kakor da bi se bil hotel Aškerc s svojim poslednjim delom, čigar dejanje se vrši na klasičnih tleh domače zemlje, od nas za večno posloviti.

J. Wester.

¹⁾ Tu treba pripomniti, da se je našel v emonskih tleh bogat zaklad 50 zlatov in več srebrnih palic; zlatniki so dobro ohranjeni, še čisto svežega kova, in pripadajo raznim cesarjem: Maksiminianu, Konstantinu Vel., Konstansu in Konstanciju itd. Znanstvena domneva je, da je imel tu kak zlatar svojo delavnico; pesnik ga nazivlje Marcellus Gallius Exsoratus. Njegova hči Marcella — izmišljeno ime — je glavna junakinja te pesnitve.

Narodna knjigarna

v Ljubljani, Prešernova ulica št. 7

se priporoča slav. občinstvu za dobavo **knjig vseh strok in vseh jezikov** ter za **naročevanje vsakovrstnih nepolitičnih časopisov.**

Z „Narodno knjigarno“ združena

trgovina s papirjem, pisalnimi in risalnimi potrebščinami

je preskrbljena z najizbornejšim blagom in priporoča vsakovrsten **papir**: kancelijski, konceptni, pismeni, ministrski, dokumentni, ovitni, barvani in za pisanje na stroj; ima svojo bogato zalogo

krasnih kaset pisemskega papirja,

veliko izbiro vsakovrstnih svinčnikov, peres, peresnikov, radirk, čopičev, čnil, barv, kred itd. ter vse risarske in slikarske potrebščine zlasti za realce in gojence obrtne šole.

Nadalje je v zalogi bogata izbira

trgovskih knjig

vseh vrst v različni vezbi, istotako **notezov, beležnic, kupnih knjižic** in sploh vseh potrebščin te stroke.

Prometa koncem leta 1911 614.5 milijonov.

Mestna hranilnica ljubljanska

v Ljubljani, v lastni hiši, Prešernova ulica šte. 3.

Stanje hranilnih vlog nad 42 milijonov kron.

Rezervni zaklad nad 1.300.000 kron.

Največja slovenska hranilnica.

Sprejema vloge vsak delavnik.

Sprejema tudi vložne knjižice drugih denarnih zavodov.

Obreštuje po

$4\frac{1}{4}\frac{0}{0}$

brez odbitka.

Za vloge jamči rezervni zaklad hranilnice in mestna občina ljubljanska z vsem svojim premoženjem in z vso davčno močjo.

Poslovanje nadzoruje c. kr. deželna vlada.

Izključena je vsaka špekulacija in izguba vložnega denarja.

Posoja na zemljišča in poslopja proti 5% obrestim in najmanj $\frac{1}{2}\%$ amortizacije.

Za varčevanje ima vpeljane

domače hranilnike.

Posoja tudi na menice in vrednostne papirje.